

Arbetsmaterial

Donald Broady

TECKNINGSLÄRARUTBILDNINGEN
OCH TECKNINGSSÄMNET UNDER
SEXTITALET. MATERIAL TILL
EN PROFESSIONSANALYS.

Juli 1979

**Forskningsgruppen
för läroplansteori
och kulturreproduktion**

Högskolan för lärarutbildning i Stockholm · Institutionen för pedagogik

Donald Broady

TECKNINGSLÄRARUTBILDNINGEN
OCH TECKNINGÄMNET UNDER
SEXTITALET. MATERIAL TILL
EN PROFESSIONSANALYS.

Juli 1979

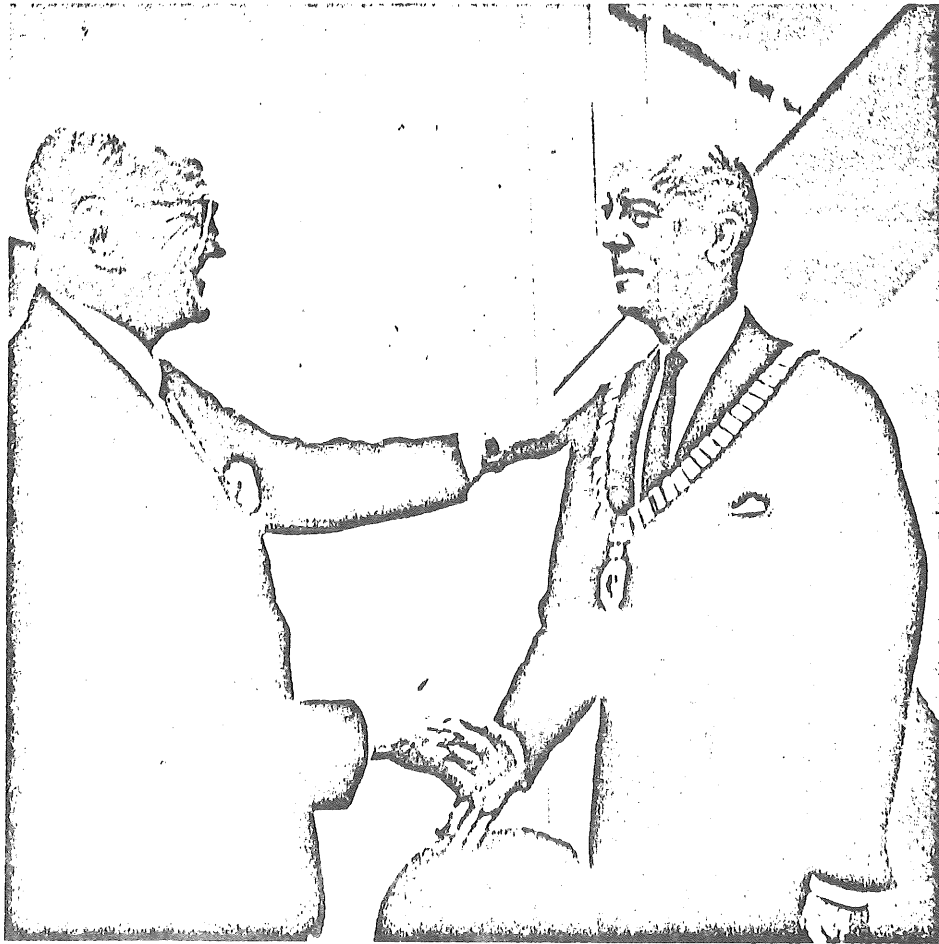

HÖGSKOLAN FÖR LÄRARUTBILDNING I STOCKHOLM,
INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK.

Arbetsmaterial från forskningsgruppen för läroplans-
teori och kulturreproduktion, KROK-projektet.

Teckning

TIDNING FÖR SVENSK TECKNINGSUNDERVISNING

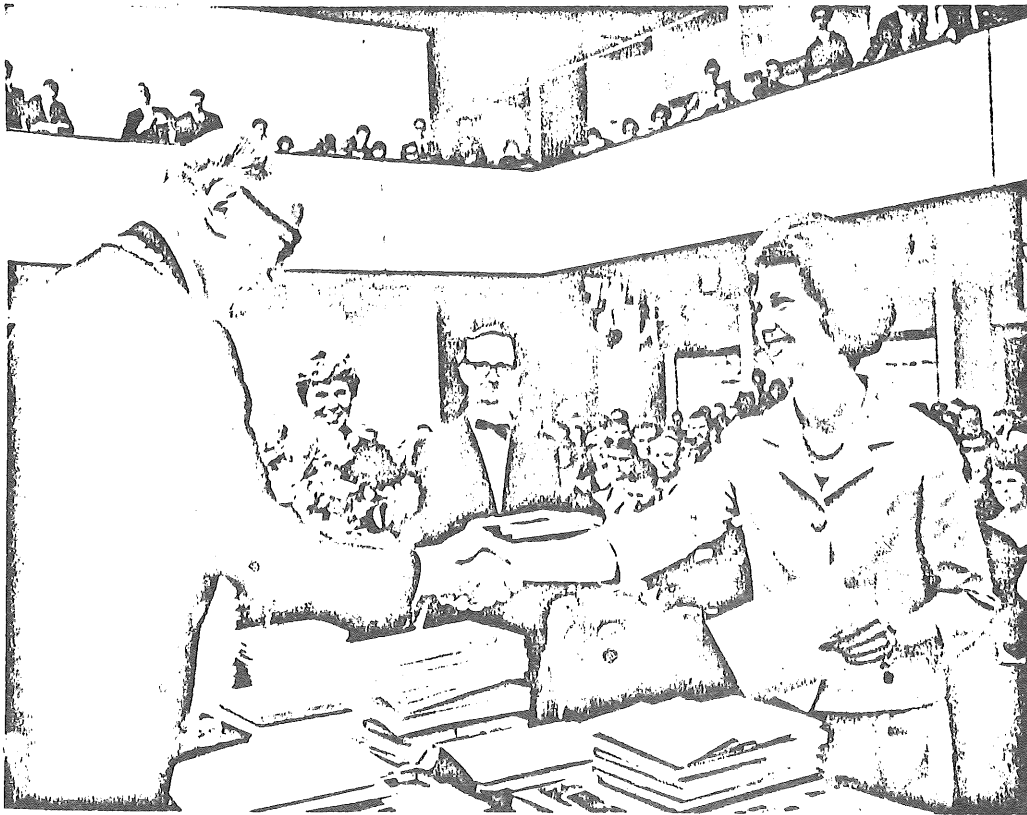

12 DEC. Detta har varit rektorsskifte under året vid Konstfackskolan. Här ses rektor Slavéhow lyckönska sin efterträdare rektor Hult, sedan han till honom överlämnat skolans rektorskedja.

8 1964

STATENS
PÄDAGOGISKA HÖGSKOLEN
BIBLIOTEK
1964

ett representativt omslag från tidskriften Teckning, organ för Teckningslärarnas Riksförbund TR. Detta är verkligen TR under l'ancien régime, och detta nummer, det sista av årgång 1964, markerar slutet av den epoken...

Prinsessan Désirée mottager betyg och premiebok

... Ytterligare en bild ur samma nummer av Teckning, 1964:8 ...

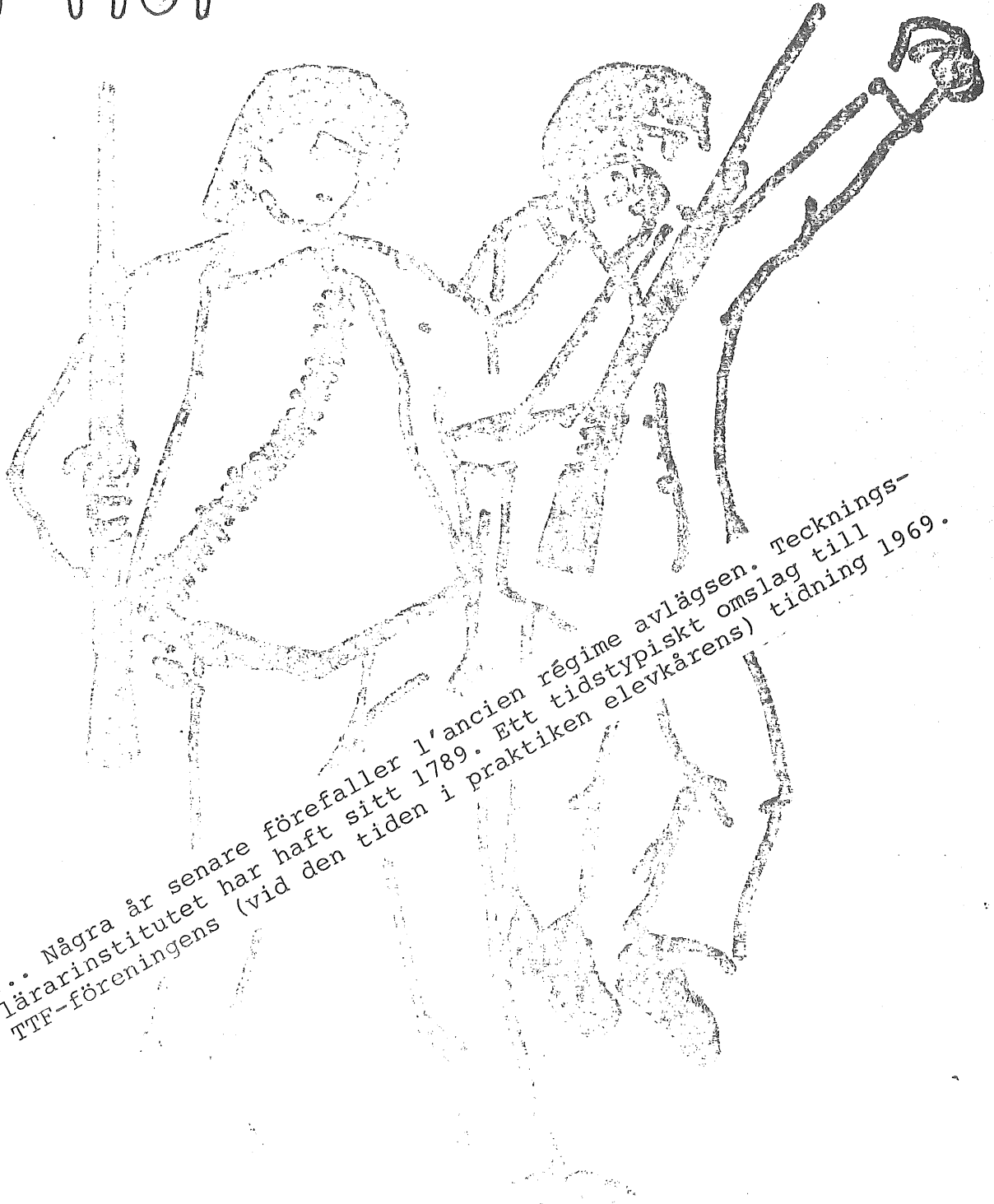
TECKNING 1 1965

Det närmast följande numret av Teckning, 1965:1, markerar en ny era. En yngre generation har tagit över styrelsen i TR, vars arbetsutskott nu fungerar som redaktionskommitté för Teckning. TR:s nye sekreterare Gert Z Nordström är tillika redaktionssekreterare. Omslaget visar en elevteckning från årskurs 8, Statens Normalskola (där Gert Z tjänstgjort) - läroverkslärarna och ämbetsmännen har påbörjat sin sorti ...

TTF - TIDNINGEN

NR 1 1969

... Några år senare förefaller l'ancien régime avlägsen. Tecknings-
läraarinstytutet har haft sitt 1789. Ett tidstypiskt omslag till
TTF-föreningens (vid den tiden i praktiken elevkårens) tidning 1969.

UTGÅENDE
SCHYSSSTA PEDAGOGER
HÅLSAS ÅTER TILL FOLKET

INNEHÅLL:

Inledning.....	6
En centraliserad maktstruktur	9
Teckningslärarnas professionsintressen. Inledande reflexioner	17
Teckningsämnets låga status. Konkurrens bland läroverkslärare	19
Ämneskonkurrensen. Konsumentkunskap	26
Från fritt skapande till estetisk nutidsorientering	36
Kort resumé och långa metodiska funderingar	45
Bilaga 1. Teckningslärarnas fackliga organisationer och organisationsorgan under sextitalet	54
Bilaga 2. Kronologisk översikt	55
Referenser	58

INLEDNING

För den som intresserar sig för teckningsämnets historia är senare delen av sextitalet en intressant period. Då växer bland elever vid Teckningslärarinstitutet och yngre teckningslärare en rörelse fram som kräver och på förbluffande kort tid lyckas genomdriva radikala reformer, främst av teckningslärarutbildningen. (För en kortfattad översikt över händelseutvecklingen, se bilaga 2 nedan.)

Sådana rörelser förekom som bekant vid många utbildningsanstalter ~~åren~~ kring sextitalets slut, men nyordningen ^{på TI} var åtskilligt mer genomgripande och fick större bestående verkningar än på andra håll.

Nyordningen gällde inte bara teckningslärarutbildningen och de interna förhållandena på TI. Hela den offentliga diskussionen om teckningsämnet ändrade karaktär under sextitalet. Det var inte längre självklart att teckningslektionerna i första hand skulle fungera som rekreation och andningshål, eller tjäna individens fria personlighetsutveckling, eller öva hantverkskicklighet och skapartalanger, eller förmedla etablerade estetiska konventioner. I stället började den offentliga debatten om teckningsämnets mål att handla om (kultur)politik och samhällssyn, och debatten om ämnets innehåll berikades med begrepp som "estetisk nutidsorientering" och "miljökunskap".

Vidare föryngrades och radikaliserades ledningen för Teckningslärarnas Riksförbund (TR) och ingrep i debatten - även den kulturpolitiska - på ett sätt man knappast sett exempel på sedan folkskollärarkåren var en radikal kraft en gång i världen. Mot slutet av sextitalet gör TR ideligen kulturpolitiska uttalanden, går in i diskussionen om ämnets mål, försvarar sig och TI mot de återkommande anklagelserna för vänstervridning, ger aktivt stöd åt Gert Z Nordströms kandidatur i striden om rektors-tillsättningen vid TI 1967-68 etc. För att förbereda och driva på radikalisereringen inom TR spelade Teckningslärarnas och TI-elevernas Förening (TTF) stor roll. TTF blev mot slutet av sextitalet i praktiken TI:s elevkår, och det var en ovanlig elevkår

i kraft av all politisk och facklig aktivitet som där utvecklades. Och de hade stöd av en till stor del ny lärarkår vid TI.

Slutligen fick den nya generationen på och kring TI också ett visst inflytande över teckningsämnets skrivna läroplan sådan den kom att utformas i Lgr 69:

"Det anmärkningsvärda med tillkomsten av läroplanen i teckning i Lgr 69 är dels att undervisningen i skolorna genom läroplanen kom att anpassas till en redan tidigare genomförd förändrad lärarutbildning, i stället för att lärarutbildningen anpassas efter en ny målsättning i skolorna, vilket annars är brukligt; dels att den enade lärarkåren och utbildningsanstaltens elevkår var pådrivande och initiativtagare för dess utformning på ett unikt sätt." 1)
(Waern 1972, s 34)

Hela denna händelseutveckling vid och kring Teckningslärarinstitutet förefaller vid första påseendet falsifiera den välbekanta tesen om skolan som ideologisk statsapparat. Obestridligen lyckades en radikal generation TI-elever och yngre teckningslärare genomdriva sina krav om ovanligt vittgående reformer.

(i sig substantiella, men dock

Hur skall det förklaras? Var reformerna marginalföreteelser, ett - visserligen anmärkningsvärt - undantag som bekräftar regeln att utbildningsreformer drivs fram av samhällsliga behov, kvalifikationskrav, klassintressen, däremot inte av de närmast inblandade aktörernas intentioner? Eller var reformerna kanske i grunden inte särskilt omstörtande, var de skenreformer utan större räckvidd eller mer långsiktiga effekter? Eller kom reformerna trots allt att fylla viktiga funktioner, men helt andra än aktörerna avsett; kanske var reformerna i själva verket väl förenliga med statsapparatens behov av exempelvis legitimation? Eller var kanske händelserna vid TI i slutet av sextitalet inte annat än en palatsrevolu-

1) Waern, vars uppsats i övrigt är mycket värdefull, drar förstås för snabba slutsatser när han hävdar att teckningsundervisningen i skolorna förändras i och med Lgr 69. Det återstår att visa. KROK-projektets resultat tyder inte på större förändringar.

tion utan bredare förankring, och kommer i så fall på litet längre sikt motståndet "från fältet" mot inriktningen på bildanalys etc att växa sig så starkt, att det bara är en tidsfråga innan de vunna ställningarna kommer att uppges; är kanske tillkomsten av TUM (dvs teckningslärarutbildningen i Umeå) ett steg på vägen dit? I så fall ett uttryck för att inte bara lärarna "på fältet" utan även statsapparaten reagerar mot utvecklingen på TI.

- Detta är frågor jag inte kan besvara; till att börja med gäller det att frilägga betingelserna för och förloppet av den process som hade händelserna vid TI 1967-68 (rektorstillsättningen, en ny studieplan för teckningslärarutbildningen, förnyelse av lärarkåren vid TI, radikaliseringsen av elevkåren) som sin kulmen men som förbereddes och pågick under hela sextitalet. Om detta handlar de följande sidorna. 1)

Läsaren uppmanas att börja läsningen bakifrån, med det avsnitt som börjar s 45 .

1) Om det material jag använt:

Teckningsämnets historia är till största delen oskriven. Spridda fragment av relevans för den period jag behandlar finner man hos Aasen 1979, Strandman 1964; 1965, Örtenholm 1974, Nordström & Romilson 1970, Dahlgren 1968, Metodikveckan 1978, Nordström 1971; 1977, Hemmel 1964.

Mest nytta har jag emellertid haft av en akademisk övningsuppsats av osedvanligt hög kvalitet, Kolbjörn Waern: Vänstervridningen på Teckningslärarinstitutet. Historiska institutionen, Göteborgs universitet 1972. Waern behandlar bakgrunden till och omständigheterna kring nyordningen 1968-69, dvs just det förlopp jag är intresserad av.

Vidare har jag gått genom 60-talets årgångar av tidskrifterna Teckning, Estetiskt forum och TTF-föreningens tidning. Jag har också haft tillgång till Teckningslärarinstitutets arkiv, där man finner en del intressant källmaterial och tidningsklipp, men samlingarna är ofullständiga och något kaotiska. Till sist har jag intervjuat Gert Z Nordström och Ulf Klarén.

Av källmaterialet har jag kopierat det viktigaste som förvaras i fyra pärmar hos KROKarna.

EN CENTRALISERAD MAKTSTRUKTUR

En avgörande förutsättning för den snabba och genomgripande nyordningen på Teckningslärarinstitutet framemot slutet av sextitalet var den centraliserade maktstruktur som utvecklats långt tidigare.

Särskilt posten som rektor för TI var en nyckelposition. Här i landet har det, fram till dess att teckningslärare började utbildas i Umeå hösten 1976, funnits en enda utbildningsanstalt för teckningslärare. Vidare har maktpositioner på TI sedan länge varit sammanvävda med maktpositioner inom teckningslärarnas fackliga organisationer. Det är inte så märkligt, med tanke på att teckningslärarna är en ganska liten yrkeskår.

Rudolf Hårde är ett intressant namn i sammanhanget. Hårde var föreståndare på TI (en titel som senare förhandlingsvägen ändrades till rektor, Örtenholm 1974, s 79) åren 1957-67. Därtill var han ordförande i Teckningslärarnas Riksförbund (TR) från 1949 - då TR anslöts till SFL och därmed till TCO - till 1959 (Örtenholm 1974, s 56, 87), Dessutom satt Hårde åren 1956-1965 i styrelsen för Svenska Facklärarförbundet SFL, först som vice ordförande, därefter som ordförande (Örtenholm 1974, s 138; Örtenholm 1965, s 79).

Det var den centraliserade maktstrukturen som gjorde att det var så betydelsefullt vem som beklädde rektorsposten på TI, vilket förklarar att striden om rektorstillsättningen 1967-68 blev så våldsam.¹⁾ Rudolf Hårdes person är intressant också i det sammanhanget. Ungefär så här kan man teckna bakgrunden:

1) Om striden om rektorstillsättningen på TI 1967-68, se de aktuella årgångarna av Teckning, TTF-tidningen, Estetiskt forum. En representativ samling pressklipp finns i en pärm märkt "tidn. klipp 1968-70" i TI:s arkiv. Se vidare t ex Örtenholm 1974, s 115-117, Dahlgren 1968, s 5-9 samt framför allt Waern 1972, s 13-16. Ett kort sammandrag av händelseförloppet finns nedan i bilaga 2, s 56.

Hårde tycks ha varit en föga framstegvänlig man som i många läger uppfattades som en broms för utvecklingen, inte bara inom den politiskt radikala teckningslärarfalang som började formera sig kring sextitalets mitt utan även bland föregående generation arga unga män, dvs anhängarna av den s k fria metoden av readskt märke. Den fackliga splittringen 1963, då Svenska Teckningslärarsällskapet STS bildades som en SACO-ansluten konkurrentorganisation till TR, hade förmodligen mest (Nordström i anförd intervju) att göra med Hårdes person och hans maktpositioner på TI och inom TR/SFL/TCO. - Här ser vi ett exempel på att personlighetens roll i historien inte är försumbar.

Händelser som starkt bidrog till den fackliga splittringen 1963 utspelade några år tidigare, vid det "allmänna svenska teckninglärarmötet" i Norrköping 1957. Där var den ständigt lika aktuella frågan om teckninglärarnas fackliga tillhörighet åter uppe till diskussion. Hårde och den övriga TR-styrelsen hade rekommenderat att förlänga avtalet med SFL, trots att många teckningslärare, och även många TR-medlemmar (vid TR:s riksmöte i Stockholm 1955 en majoritet bland deltagarna) förespråkade en övergång till LR och SACO. När så fyra mot styrelsen oppositionella mötesdeltagare förvägrades rösträtt i frågan, med motiveringen att de inte var TR-medlemmar, lämnade de i vredesmod detta "allmänna teckningslärarmöte" (som alltså inte var ett TR-möte). Det här tycks ha varit en infekterad historia, som TR:s egna historieskrivare (Örtenholm 1957, Hemmel 1964, Örtenholm 1974) tycks ge en mer än lovligt partisk skildring av, och den vore värd ett närmare studium. Man kan förstå TR-ledningens synpunkt att frågan om TR:s tillhörighet skall avgöras av TR:s medlemmar, men man bör samtidigt hålla i minnet att i slutet av femtiotalet var organisationsgraden fortfarande låg bland teckningslärarna, och bara en minoritet, närmare bestämt ca 175 (Romilson 1974, s 107) av de totalt ca 450 (Örtenholm 1960, s 102) yrkesverksamma teckningslärarna var medlemmar i TR. Övriga var dels organiserade på annat håll, dels oorganiserade. I början av sextitalet (1 okt 1961) skall antalet personer med teckningslärarexamen i statlig tjänst eller med anställning inom det obligatoriska skolväsendet ha uppgått till

357 enligt officiell statistik, varav 244 var TR-medlemmar (Örtenholm 1964, s 121). Väl att märka: TR organiserade enbart behöriga teckningslärare - en princip som en senare generation fackliga aktivister skulle kalla skrämmässig; Christer Romilson skulle komma att driva linjen att TR skall organisera alla som arbetar som teckningslärare (Romilson 1974a, s 131). Många bland teckningslärarna var obehöriga, och för dem var alltså inte TR vid denna tidpunkt något alternativ.

När Teckningslärarnas och TI-elevernas Förening (TTF) konstituerades 1962, lär en av huvudanledningarna ha varit

"att medverka till att den fackliga smygpropagandan på TI kommer bort"

(Bengtsson 1966, s 1)

Och redan föreningens första år driver dess styrelse, bl a ordföranden ~~ÖRXXX~~ Högwall en väravningskampanj för LR och SACO; TTF:s första verksamhetsberättelse är märklig däri att den avslutas med en anmälningsblankett för en nybildad LR-ansluten förening för teckningslärare. Den skulle senare komma att kallas Svenska Teckningslärarsällskapet, STS ¹⁾. (Waern 1972, s 14). STS organiserade även icke behöriga teckningslärare, och överhuvudtaget kan tillkomsten av såväl TTF som STS betraktas som uttryck för att den växande oppositionen mot Hårdes regim på TI och inom den fackliga apparaten nu framträder i organiserade former.

Vad gäller STS så blev denna sammanslutning av allt att döma ett säte för "läroverksintressen" och för den kategori teckningslärare som var mer intresserade av kultur än av pedagogik, grovt sagt; Sådan framstår åtminstone STS-organet Estetiskt forum, vars första årgångar liknar en tunnare utgåva av Bonniers litterära magasin eller Ord & Bild på den gamla goda

- 1) Enligt Nordström 1966a konstituerades STS 1963 på initiativ av några elever vid TI (utöver den redan nämnde Torbjörn Högwall Thorulf Löfstedt samt Janviktor Wahlgren) tillsammans med några teckningslärare ur den äldre generationen (Bo Ahlner, Rudolf Browall), och med starkt stöd från LR:s tjänstemän, särskilt ombudsmannen Jan-Henrik Björck.

tiden. Vid sidan av fackligt material (mest i lönefrågor) finns där artiklar om aktuella begivenheter i kulturlivet, typ beatnikvågen, Siri Derkerts blästringar i betongen vid Östermalmstorgs tunnelbanestation, OP-konst etc, konstkritik och mer traditionella artiklar om bildningsresor till främmande länder, intrikata artiklar om perceptionspsykologi med mera i den vägen. Vid den tidpunkt då Estetiskt forum började utkomma var konkurrentorganet Teckning en mycket trist publikation med officiell framtoning (se bilderna ovan s 1f). Varken Estetiskt forum eller Teckning innehöll särskilt mycket om teckningsämnets metodik eller annat pedagogiskt inriktat material. ¹⁾

Detta att STS synes ha blivit "gymnasielärarintressenas" förening är förmodligen en utveckling som sker under loppet av sextiotalet. Från början var inte heller TR någon organisation som visade större intresse för de problem som mötte lärare i den obligatoriska skolan, och STS skapades förmodligen snarare som ett uttryck för oppositionen mot det trögrörliga TR-etablissemangets kring Rudolf Hårde.

Inom STS rymdes inte bara gymnasielärarintressena. Bland de flitigare skribenterna i Estetiskt forum under sextiotalet återfinns Jan Thomaeus, som en gång i världen tillhörde de argaste unga männen, en av initiativtagarna till SYT 1947 (Sveriges Yngre Teckningslärare), och förespråkare för det fria skapandet i Reads anda.

Jag tror man bör förlägga en knutpunkt i teckningsämnets historia till året 1962, då TTF och STS kom till. Många strömningar inom teckningslärarkåren kunde vid den tidpunkten temporärt förena sig i oppositionen mot förhållandena vid TI och TR/SFL/TCO-etablissemangets; där fanns de som ville ha en stark och tidsenlig facklig organisering, det fria skapandets anhängare, de som ville ha elevinflytande och interndemokrati

1) Waern 1972, s 10-12, har gjort intressanta kvantitativa sammanställningar av innehållet i Teckning, fördelat på ämnesområden.

på TI, de som ville ha en bättre organiserad teckningslärarutbildning, mer pedagogiskt inriktad och mer anpassad till skolans, inte minst grundskolans krav, samt de som ville ha en politiskt, eller till att börja med snarare en vetenskapligt motiverad teckningsundervisning ute på skolorna.

Det var en ohelig allians som inte blev långlivad. När politiseringen och diskussionen om teckningsämnets metodik utvecklats under sextitalet, blir exempelvis "det fria skapandet" en av måltavlorna för den yngre teckningslärargenerationen; i Teckning får sig den nämnde Jan Thomaeus följande känga:

"Jan Thomaeus står fortfarande tyst kvar i sitt hörn av teckningssalen för att inte riskera att påverka sina elever. Den uppgiften låter han i stället alla kommersiella intressenter sköta själva, bl. a. via olika slag av reklam och massmedia. Intressenter som har all anledning att glädjas så länge skolans bildpedagoger vägrar att bedriva undervisning om bildpåverkan och masskommunikation."
(redaktionell notis i Teckning 1968:6, s 174)

Men 1962 fungerade alliansen, och TTF tycks ha fungerat som en viktig uppsamlingsplats för oppositionen mot Hårdes regim. Från början var TTF verkligen som namnet säger en förening för både teckningslärare och TI-elever (mot slutet av sextitalet blev den i praktiken en elevkår). I synnerhet gällde TTF:s krav den interna demokratin

på TI. Vidare tycks TTF ha kämpat för en mer pedagogiskt inriktad teckningslärarutbildning, mindre av traditionell konstnärlig utbildning och mindre av utbildning med inriktning på gymnasielärarnas behov. Den dåvarande teckningslärarutbildningen, som lade stor vikt vid projektionsritning, linearritning, frihandsteckning och välskrivning etc (enl intervju med Gert Z Nordström 790625) uppfattades som dåligt anpassad inte minst till grundskolans krav. Hårde å sin sida hade föga förståelse för elevernas krav om inflytande och effektivare utbildning, och vad gällde utbildningens inriktning tycks Hårde betraktat den som "en del av vad som rör konstutbildningen i vidaste mening" (Wikholm 1964, s 90) snarare än som en pedagogisk utbildning.

Efterhand intensiverades TTF:s opposition mot Hårde:

"Redan 1965 klagar TTF på bristande planering och dålig ämnesintegration, och i två skrivelser från februari 1967 till Konstfackskolans styrelse anmärks mot att SÖ:s timplan ej följs och mot gästföreläsningarnas uteblivande trots att Kungl Maj:t anslagit medel till dessa. Skrivelserna följs upp med personliga uppvaktningar på SÖ, och resulterar bl. a. i överläggningar mellan Konstfackskolans styrelse och TTF:s ordförande. Ansvar för de enligt TTF dåliga förhållandena på skolan anses vila på rektor Hårde personligen, men med tanke på dennes pensionering i och med utgången av höstterminen 1967 vidtar TTF inga vidare åtgärder."

(Waern 1972, s 14)

När sen inte Hårde avgår, utan ansöker om ett års förlängt förordnande, vilket Konstfackskolans styrelse tillstyrker trots det utbredda missnöjet på skolan, så blir detta det sarajevskott som utlöser "revolutionen" på TI:

"Då detta kommer till elevernas kännedom tar sista årskursen på institutet initiativ till en skrivelse som kräver tillsättandet av en ny föreståndare för läsåret 1967/68, och som efter undertecknande av så gott som samtliga TI-elever överlämnas till SÖ.

Den 3 mars uppsöker två tjänstemän från SÖ institutet och håller mottagning för lärare och elever. Två representanter från TTF framför åter elevernas klagomål, bristande planering, dålig information, avsaknad av målsättning och personliga försummelse av rektor Hårde. Följande dag sjukskriver sig Hårde och återtar sin ansökan om förlängt förordnande."

(Waern, passim)

Efter en del märkliga turer utses Gert Z Nordström i konselj 8 mars 1968 till rektor vid TI. Hans kandidatur har fått kraftigt stöd av TTF och TR. En lustig hypotes som Gert framkastade (intervju 790625) är att utbildningsministern Olof Palmes personliga ställningstagande till förmån för Gert avgjorde frågan. Utnämningen var anmärkningsvärd såtillvida att regeringen gick emot såväl Konstfacks styrelse som SÖ; Gert spekulerar i att Palme vid denna tidpunkt - innan de för honom omtumlande händelserna på Kårhuset osv - fortfarande var positiv till radikaliseringsutbildningsanstalterna.

Samma år, 1968, blir TI:s radikalt omstöpta studieplan, sådan den arbetats fram av TTF och TI:s nyinrättade utbildningsnämnd,

godkänd av SÖ, utan några som helst ändringar. Det var en avgörande framgång för radikalerna vid TI. Visserligen var de inte helt nöjda med den nya läroplan för teckningsämnet som togs i och med Lgr 69, men åtskilliga av deras krav hade trots allt tillgodosetts. Och på TI var maktövertagandet inom kort totalt. Därtill bidrog en viktig omständighet: att de lärare vid TI som inte fann sig tillrätta med nyordningen, eller som blev utan arbetsuppgifter p gr av den nya studieplanen, ofta redan tidigare hade en del av sin tjänstgöring förlagd till Konstfackskolan, och nu hade möjlighet att dra sig tillbaka dit. Av de lärare som 1966/67 var anställda vid TI tjänstgjorde tre fjärdedelar även vid själva Konstfackskolan. Läsåret 70/71 hade den proportionen sjunkit till en fjärdedel. De lärare som lämnat TI har oftast förlagt sin tjänstgöring helt till Konstfack. Och det var många lärare som lämnade TI dessa år; Av de lärare som 67/68 arbetade vid TI fanns bara en tredjedel kvar tre år senare. (Allt enligt Waerns beräkningar, 1972, s 25f.) I stället tillkom en helt ny generation TI-lärare, särskilt många i ämnen som Miljökunskap och Estetisk nutidsorientering (Waern 1972, passim)

Också inom den fackliga apparaten befästes maktövertagandet. I den kronologiska genomgången i bilaga 2 nedan kan man se hur Gert Z Nordström och småningom också Christer Romilson ^{under sextitalet} fick viktiga positioner inom TR och i redaktionen för tidskriften Teckning, hur TTF-föreningen styrdes av radikala krafter som Lars Pettersson, Madelein Bergh; idag är visserligen elevkåren vid TI tämligen passiv, men lärarkåren består fortfarande av en hel del lärare av 1968 års generation. Gert Z Nordström är vital rektor. Och i det fackliga arbetet har Christer Romilson viktiga uppdrag inom facklärarförbundet och Ulf Klarén är redaktör för Teckning.

Det här är verkligen intressant: Hur gick det till att en ny radikal generation så totalt kunde vinna inflytande över teckningslärarutbildningen, och i hög grad också över de fackliga organisationerna och den offentliga diskussionen om teckningsämnet? (Inflytandet över den faktiska undervisningen i skolorna är med säkerhet tämligen begränsat - därpå tyder KROK-projektets undersökningar.)

I det här avsnittet har jag velat visa hur den centraliserade maktstruktur, som växte fram redan under l'ancien régime, var en avgörande betingelse för den nyordning som kulminerade med striden om rektorstillsättningen 1967-68 som den mest spektakulära begivenheten men som förberetts under hela sextitalet. I dag, med MBL-förhandlingar och nämnder av alla de slag, högskoleanknytning, en cementerad facklig splittring, inrättandet av ytterligare en utbildningsanstalt för teckningslärare, vore en motsvarande snabb omvälvning knappast tänkbar.

Men den centraliserade maktstrukturen är förstas bara en bland andra betingelser för nyordningen. I det följande ska jag notera några av dessa betingelser. Jag kommer att framför allt ta utgångspunkt i frågan om teckningslärarnas professionsintressen, dvs deras gemensamma intressen som yrkeskår. Det innebär självfallet att perspektivet blir begränsat. I synnerhet kommer jag att tvingas utelägna omständigheter som har med den interna politiseringsprocessen på TI att göra, samt utvecklingen inom byråkratin utanför TI; det vore intressant att veta mer om varför t ex SÖ:s läroplansöversynsgrupp fick bakläxa i fråga om skrivningen av läroplanen i teckning inför Lgr 69 - hur lyckades det den nya TI-generationen att få inflytande in i maktens korridorer? Men framförallt vill jag här framhålla, att det följande inte ska ses omedelbart som ett bidrag till teckningsämnets historia. Teckningslärarnas professionaliseringssträvanden är bara en aspekt av teckningsämnets historia. Och går man längre tillbaka i tiden, och betraktar teckningsämnet sådant det utformats i folkskolan och enhetsskolan, har förbindelserna med teckningslärarnas professionsintressen varit synnerligen indirekta, av det enkla skälet att bara en liten minoritet bland de utbildade teckningslärarna arbetat i dessa skolformer. Ännu i slutet av femtitalet var enbart 10 % av alla yrkesverksamma teckningslärare sysselsatta inom den obligatoriska skolan (enl Örterholm 1960, s 102).

TECKNINGSLÄRARNAS PROFESSIONSINTRESSEN. INLEDANDE REFLEXIONER.

En utgångspunkt för följande resonemang är: I ett samhälle som det svenska, ett utvecklat kapitalistiskt samhälle med någorlunda fungerande konkurrens, har lönarbetarnas fackliga organisering som sin väsentliga uppgift att säkra arbetskraftens individuella reproduktionsbetingelser, och i synnerhet att sörja för att arbetskraften verkligen kan säljas, och att dess värde liksom dess försäljningspris (lönen) hålles uppe på en acceptabel nivå. Detta i konkurrens med dels arbetskraftsköparen (för teckningsläraren i allmänhet staten), dels andra lönarbetare (för teckningsläraren som regel andra lärare eller t ex konstnärer, som av tradition ofta haft teckningslärarjobb som bisyssla).

När man funderar över betingelser för nyordningen på och kring TI mot slutet av sextitalet, kan det vara vettigt att ställa frågan i vad mån denna nyordning, och utvecklingen som ledde dit, tjänade teckningslärarnas professionsintressen. Jag kommer fortsättningsvis att använda termen "professionsintressen" i stället för "fackliga intressen" för att markera att teckningslärarna som yrkeskår, profession, statusgrupp kan ha intressen som inte nödvändigtvis sammanfaller med frågorna som deras fackliga organisationer vid olika tidpunkter drivit. Den organiserade fackliga kampen har i hög grad gällt löne- och anställningsvillkor i snävare mening. Men teckningslärarnas långsiktiga professionsintressen kan framträda i många andra former. I början av sextitalet drev TR knappast frågor som hade med teckningsämnets mål eller överhuvudtaget läroplansutvecklingen i snävare mening att göra. Det framgår exempelvis av debatten som fördes i tidskriften Teckning¹⁾, och vidare framförde varken TR eller den nybildade TTF synpunkter på teckningsämnets

1) Waern 1972 har räknat spaltcentimeter i Teckning för att spåra hur debatten förändrades under sextitalet. Han finner att debatten om teckningsämnets mål liksom om ämnets metodik tar fart under senare hälften av decenniet. Vidare tillkom under senare hälften av sextitalet artiklar "som behandlar bildframställningen som sekundär, ett medel att illustrera eller förtydliga ett i text uttryckt meddelande." (jag förmodar att Waern avser t ex analyser av reklambilder) - sådana artiklar förekom inte under förra hälften av sextitalet. Då förekom däremot kolossalt mycket material om barnteckningar, vilket nästan helt försvann under sextitalets senare hälft.

målsättning i samband med diskussionen kring Lgr 62 (Waern 1972, s 17). Frammot mitten av sextitalet hamnar dock målfrågorna på dagordningen även i fackliga sammanhang; att TTF och TR så aktivt drev läroplansutvecklings- och målsättningsfrågor är nog ett undantag i lärarfackliga sammanhang på senare år, och under sjuttitalet har den inriktningen tonats ned, TTF har ersatts av en mer normalt arbetande elevkår (TIS) och TR har alltmer ägnat sig åt traditionellt fackliga frågor, vilket också kommer till uttryck i Teckning. Det kan innebära att teckningslärarnas professionsintressen på nytt framträder via andra kanaler än de fackliga.

Det är den ena punkten jag vill trycka på i dessa inledande reflexioner: att teckningslärarnas professionsintressen är något mer än bara de intressen som kommer till uttryck i organiserade fackliga former. Den andra punkten gäller själva avsikten med en analys som tar utgångspunkt i professionsintressen. För säkerhets skull: jag hävdar inte alls att de TI-elever och teckningslärare som genomdrev nyordningen på TI och förändrade läroplanstänkandet kring teckningsämnet medvetet syftade i första hand till att tillgogose teckningslärarkårens egenintressen av högre lön och ^(fler) arbetstillfällen och status inom skolhierarkin etc - flertalet tänkte med säkerhet inte alls i sådana banor, deras ambitioner torde ha varit främst (kultur)politiska. Men en hypotes värd att prövas är att reformkraven knappast kunde ha genomdrivits så snabbt och genomgripande om de inte varit förenliga med åtminstone vissa för teckningslärarkåren viktiga professionsintressen.

TECKNINGSÄMNETS LÅGA STATUS. KONKURRENS BLAND LÄROVERKSLÄRARE

Det allt överskuggande professionsintresset för teckningslärarna sedan åtminstone ett sekel tillbaka förefaller ha varit ämnets och därmed kårens låga status, med åtföljande dåliga löne-, anställnings- och arbetsvillkor.

Åke Isling har velat förklara den låga status som teckning, slöjd och hemkunskap haft och har med hänvisning till dessa ämnens anknytning till kroppsarbete, fattigdom och flickor. (Isling 1973, s 100). Den sistnämnda faktorn: den historiska anknytningen till undervisning för flickor, vore spännande att undersöka närmare vad gäller teckningsämnet. Som Jan Thavenius uppmärksammat framträdde teckningsämnet tidigt som ett viktigt ämne i flickskolornas läroplaner. Att lära sig måla akvareller och klippa silhuetter ingick lika väl som pianospel och franska i borgardöttrarnas fostran. Och vad gäller den historiska anknytningen till kroppsarbete, så vet vi ju att teckningsämnets rötter också är att söka i allehanda konstnärs- och ritutbildning. Den offentliga teckningsundervisningen under 1700- och större delen av 1800talet var i hög grad yrkeskvalificering. Kanske förklaringen till teckningsämnets låga status, dess karaktär av övningsämne i motsats till läroämne, bör sökas i hur det historiskt sett vuxit fram som svar på dessa bägge slag av kvalifikationskrav: För det första inom flickskolan som förberedelse för intimsfärens krav, för det andra som förberedelse för bl a konstindustrins krav.

Dagens teckningsundervisning kan kanske betraktas som en hybrid av dessa bägge historiska utvecklingslinjer, som tämligen ofunktionellt fösts samman under samma skolämneshuvrubrik "teckning". Dels "estetisk fostran" med sikte på förmedling av bildningsarv och tilläggnandet av vissa förmågor i teckning, målning osv som kan berika fritid och familjeliv och vara funktionella för den som ska uppfostra barn etc. Det är den ena sidan, "flickskolesidan" hos ämnet. Och dels de rester av en eventuell producentkvalificering som finns kvar (främst i moment som linearritning) samt den kvalificering för masskonsumtion som åtminstone sedan 1880-talet ingått i repertoaren av argument för att motivera småfostran och teckningsundervisning. (Se vidare avsnittet om konsumentkvalificering nedan).

Ingen av dessa utvecklingslinjer har givit ämnet hög status, och i sin strävan att höja ämnets status hamnade teckningslärarna i konkurrensförhållande till dels staten, dels andra lärarkategorier - eller "övrig personal", vilket följande notis ger exempel på:

99

Ritlärarnes lönevillkor

En "öfningslärare" har till en hufvudstadstidning insänt en jämförelse emellan att vara ritlärare vid elementarläroverken och vaktmästare vid ett av universiteterna, hvarvid fördelen tillkommer vaktmästaren, som åtnjuter 900 rdr kontanta inkomster förutom boställsrum, då en ritlärare deremot får nöja sig med 500, ett för allt. — Att ritlärarna äro så illa aflönade är orsaken till, att så många ritlärarebefattningar äro vakanta, och huru länge skola läroverken vara i saknad av ordinarie lärare i de ämnen den k. förordningen i detta afseende föreskrifver. Vakanserna skötas ofta på ett sådant sätt, att allt sinne för teckning och skön konst gå sin undergång till mötes. — Det torde ej skada att påpeka detta missförhållande, på det att rikets ständer, måtte taga saken i öfvervägande och anså så mycket att lärare, som hafva uppfostringen så väl bokligen som andra studier om hand, få sådana löner att de kunna föda sig och ej blifva utarmade. 99.

(Carlskrona Weckoblad 2/2 1867; notisen återgiven i Estetiskt forum, årg 4 (1967), nr 1, s 11.)

Dock är det främst till övriga läroverkslärare som teckningslärarna befunnit sig i konkurrensförhållane. Jag skriver "övriga läroverkslärare" eftersom det öfvervägande flertalet teckningslärare varit läroverkslärare. Ännu under senare hälften av femtitalet tjänstgjorde 90% av landets yrkesverksamma teckningslärare (med teckningslärarexamen) vid högre skolor - realskolor, gymnasier, seminarier - och inte fler än 10% inom det obligatoriska skolväsendet. Det är väsentligt att hålla detta i minnet: Om vi med teckningslärare menar personer med teckningslärarutbildning som arbetar som teckningslärare, så är teckningslärarkåren ända in i sen tid en läroverkslärarkår. Det är naturligt att de också velat bli behandlade som andra läroverkslärare: TR-veteranen Tord Örtenholm skriver i sin historik över teckningslärarnas fackliga organisering:

"Riktmärket har under alla de år författaren varit med i fackliga sammanhang - drygt fyra decennier - har varit en ständig lönejämförelse med adjunkterna och relationerna till denna lönekategori har i stort sett inte ändrats." (Örtenholm 1974, s 83)

Bland läroverkslärarna är förstås musik- och gymnastiklärarna intressanta att jämföra med teckningslärarna. Ända in i sextiotalet hade inte teckningslärarnas utbildning rang av högskoleutbildning, i motsats till musik- och gymnastiklärarnas. Och redan 1896 finner vi en ansökan från Svenska Teckningslärarsällskapet till Kungl Maj:st att från Högre konstindustriella skolan utexaminerade lärare skall tilldelas titeln direktör, för att "förhjälpa honom ur den undantagsställning han intager gentemot de övriga lärarne" (Waern 1972, s 32).

En historisk förklaring till att musik- och gymnastiklärarna haft (och har!) högre status än teckningslärarna, är gissningsvis deras gamla förbindelser med kyrkan respektive militärväsendet.

Idag framträder statuskillnaden mellan å ena sidan musik- och gymnasiklärare, å andra sidan teckningslärare bl a i att de förra är organiserade i LR med SACO som topporganisation, och de senare till större delen i SFL med TCO som topporganisation. När TR 1949 definitivt beslöt om anslutning till det nybildade SFL - tidigare hade TR varit ett bland andra självständiga mindre lärarförbund - var motiveringen för detta beslut enligt Tord Örtenholm att SFL med stöd av TCO redan hade en fullt utbyggd förhandlingsapparat, medan däremot Läroverkslärarnas Riksförbund ännu var en fackligt svag organisation:

"Även om teckningslärarna kollegialt sett kände sig dragna till läroverkslärarna, så blev det dock till slut den fackliga styrkan som fällde avgörandet."
(Örtenholm 1974, s 57)

I och med att SFL bildades upplöstes Övningslärarnas Centralråd (Örtenholm a a, s 63), och övningslärarna har under hela efterkrigstiden varit splittrade på skilda fackliga topporganisationer. Jag har svårt att utan vidare tro på LR:s officiella historie-skrivare - Hemmel 1964, Örtenholm 1974 - som anger utslutande pragmatiska skäl till att TR anslöt sig till och fortsatt att tillhöra SFL. Jag misstänker att teckningslärarkårens förhållande till läroverkslärarintressena varit problematiskt på flera sätt. Men den saken måste undersökas närmare.

Redan ovan, i avsnitt 1, finns en kort redogörelse för de händel-

ser vid det allmänna teckningslärarmötet i Norrköping 1957 som tycks ha verksamt bidragit till den definitiva fackliga splittringen inom teckningslärarkåren i början av sextitalet. Jag ska ge ytterligare något av bakgrunden, så som den framgår ur TR:s egen historieskrivning.

När TR fattade beslutet om anslutning till SFL var Läroverkslärarnas Riksförbund som nämnts ännu en svag organisation, som dessutom en tid framöver (om man får tro Örtenholm 1974, s 64) vägrade företräda övningslärarnas intressen, även om övningslärare var medlemmar. Men den policyn övergavs, och LR vann som bekant avsevärd facklig styrka. Frågan om TR:s eventuella övergång till LR och SACO var ett permanent trätöämne under hela efterkrigstiden bland de fackligt intresserade teckningslärarna, och falangerna som förespråkade SFL resp LR var jämförbara i styrka. Vid LR:s riksmöte i Stockholm 1955 röstade en majoritet för en rekommendation om utträde ur SFL och anslutning till LR. Skälet lär ha varit det stora missnöje med SFL och TCO som väckts av att dessa organisationer utan att konsultera TR gått med på en avtalsuppgörelse som bl a innebar att musiklektörer placerades en lönegrad över teckningslärarna vid de högre allmänna läroverken (Hemmel 1964, s 52; Örtenholm 1974, s 72-74). År 1956 lyckade dock SFL och TCO genom att återvinna den förlorade lönegraden reparera sitt anseende inom delar av teckningslärarkåren, varför TR-styrelsen med Rudolf Hårde i spetsen enhälligt rekommenderade det närmast följande teckningslärarmötet, i Norrköping 1957, att besluta att TR skulle bli kvar inom SFL. Vilket också blev beslutat, under protest från några oppositionella mötesdeltagare som inte var TR-medlemmar. (Örtenholm 1974, s 78f)

Detta är redan nämnt ovan s 11. Ur aspekten teckningslärarnas professionsintressen och problemen med att accepteras som fullvärdiga läroverkslärare blir den utveckling som sedan följde intressant.

Den fackliga splittringen i början av sextitalet torde främst vara ett resultat av missnöje med TR/SFL-etablissemangets kring Rudolf Hårde, som många ansåg dåligt tillvaratog teckningslärarnas intressen, dels i löneförhandlingssammanhang, med kanske vid denna tid framför allt vad gällde försvaret av teckningsämnets plats på schemat. I Lgr 62 hade teckningsämnet fått lägre timantal än teckningslärarna ansåg acceptabelt, vilket Torbjörn Högwall i sin plädering för anslutning till LR skyllde framför

allt på TR:s oförmåga; vidare påtalar han att nu med grundskolan teckningslärarna hotas av konkurrens från folkskollärarna (Waern 1972, s 9f). Även gymnasiereformen några år senare sågs som en katastrof, "teckningsämnet upplevde sitt hittills största nederlag", skriver Gert Z Nordström (1967, s 4), som anser att det "med säkerhet /är/ den nya gymnasie-reformen som är anledning till att teckningslärarkåren fackligt sett är kluven." (passim).

Man kan se STS:s tillkomst som ett raden av uttryck för teckningslärarnas behov att bli fullvärdiga gymnasielärare:

"Sedan adjunkternas goda löneuppgörelse 1953 ligger övningslärarna sju lönegrader under dessa och har 30 timmars tjänstgöringsskyldighet mot läroämnenas 21."
(Waern 1972, s 9)

Och de som bildade STS såg alltså LR och SACO som en framkomlig väg i dessa strävanden.

Men bilden är inte alls entydig. Även TR var en utpräglad läroverkslärarorganisation; som nämnts var under senare hälften av femtitalet bara ca 10% av de utexaminerade yrkesverksamma teckningslärarna sysselsatta inom den obligatoriska skolan. Och TR:s organ Teckning genomsyras ända till 1964 (se illustrationerna ovan s 1f!) av en märklig ämbetsmannaideologi, en slags representativa ambitioner som idag ter sig parodiska. Som kuriosum kan nämnas att fem år å rad i slutet av femti- och början av sextitalet hade TR:s styrelse

"sammanträdena förlagda till Sven Hemmels teckningsinstitution å Katedralskolan i Lund, oftast åtföljda av gemytlig samvaro på det alldeles intill liggande restaurant Stäket /..."
(Örtenholm 1974, s 108f)

Den som äger någon lokalkännedom i Lund vet att Kattis och Stäket tillhör de mer ärevörddiga bland institutioner. Den officiösa framtoning som TR:s ledning och tidskriften Teckning anlägger, denna anknytning till representativa sammanhang och den kulturella offentligheten, kan tolkas som en frontlinje i teckningslärarnas långvariga men föga framgångsrika kamp att vinna erkännande som fullvärdiga läroverkslärare. Samma slag av framtoning, dock mindre officiös och ämbetsmannaktigt representativ och i gengäld mer tätt knuten till den

aktuella kulturdebatten och den kulturella offentligheten kan man finna i de första årgångarna av konkurrentorganet Estetiskt forum, som tycks ha till målgrupp gymnasielärare som är mindre intresserade av elever än av kultur (jfr ovan s 11f). Och i detta sammanhang bör också nämnas den vid denna tid ännu nära tillknytning till Konstfackskolan som TI hade, och det stora inflytande som Konstfacks lärarkår (KRO-intressena var starka där) utövade på TI. Läroverkens lärare i läroämnena hade sin universitetsanknytning, teckningslärarna hade den konstnärliga institutionen. Inom teckningslärarkåren fanns många konstnärer, eller åtminstone många teckningslärare med konstnär-ambitioner, och att vikariera som teckningslärare var en vanlig födkrok eller bisyssla för konstnärer.

Men den här frontlinjen hade inte framtiden för sig. En yngre generation teckningslärare ville ha en tidsenlig slagkraftig facklig organisering, snarare än en skråmässig organisering som stödde sig på positioner inom den kulturella offentligheten. För denna yngre generation var det knappast SACO-prestigen eller läroverkslärar-imaget hos LR som lockade. Det var den fackliga effektiviteten. Man kan således inte betrakta motsättningarna inom de yngre teckningslärarnas led som motsättningar mellan privilegiejägare som ville till LR och mer demokratiskt sinnade krafter som ville vara kvar i SFL (så som motsvarande motsättning kan framträda idag). Missnöjet med TR/SFL/TCO-etablissemang kring Rudolf Hårde tycks ha varit utbrett bland de fackligt intresserade yngre teckningslärarna och TI-eleverna, och frågan gällde snarast om det gick att rubba detta etablissemang eller om en övergång till LR var ofrånkomlig. Gert Z Nordström avslöjar (intervju 790625) att han med några kamrater år 1964 gick upp till SACO för att lägga fram och diskutera ett förslag om övergång till LR - "men i så fall ska vi gå allihop" (dvs hela TR). Detta var dock SACO-representanten inte intresserad av: "Vi ska plocka er en och en."

Det är intressant att se hur TR:s SFL-anslutning under senare hälften av sextitalet, i och med att radikaliseringsfortskrider, inte alls enbart motiveras pragmatiskt, med hänvisning till facklig styrka, utan med att SFL trots allt är en jämförelsevis progressiv facklig organisation. F. d. TR-sekreteraren, ^{ordföranden} och Teckning-redaktören Christer Romilson har på senare år varit synnerligen aktiv inom SFL.

Men sådana var inte alls förhållandena kring 1962, den knutpunkt i teckningslärarnas organisationshistoria som jag här behandlar. Då uppstod allianser som inte skulle bli långlivade, men som resulterade i att det gamla TR-etablissemanget bröts upp. Högskolefrågan är kanske ett typiskt exempel. Teckningslärarna var den enda kategori bland gymnasielärare vars utbildning inte hade högskolestatus (Leif Andersson 1965), och 1962 uppvaktar TR och SFL ecklesiastikministern med kravet att TI frigöres från Konstfackskolan och ges självständig ställning som högskola med studentexamen som inträdeskrav (Teckning 1961:6 s 110; 1961:7 s 125f; 1962:2 s 21f). Följande år 1963 gör SFL en ny främstöt hos ecklesiastikministern om att behörighetskraven för övningslärarna skall omprövas (Teckning 1963:5, s 97f). Även de yngre teckningslärarna och TI-eleverna har i många sammanhang drivit kravet att deras utbildning skall erhålla högskolestatus, och att elevkåren skall få rang av studentkår. Men när elevkåren vid Konstfack och TTF 1963 gjorde motsvarande uppvaktning hos ecklesiastikministern, ville de inte ha studentexamen som inträdeskrav. ^(Leif Andersson 1965) Jag är inte säker på hur dessa förhållanden ligger till, men så mycket är klart att TR-etablissemanget ständigt drev kravet om studentexamen, för att höja ämnets status,

Teckningslärarna har sedan åtminstone ett sekel haft professionsintressen av att erhålla status och löne- och anställningsvillkor som för upp dem i jämnhöjd med andra läroverkslärare, men de har lyckats dåligt. Kring 1962 kan vi som jag försökt visa i detta avsnitt se hur dessa professionssträvanden tagit sin olika former som vävts samman till ett komplicerat mönster. Och de oheliga allianser som småningom ledde till att den gamla TR-ledningens makt och inriktning bröts, beredde marken för den yngre generationens maktövertagande. Ett sätt att tolka den utveckling som följde under senare hälften av sextitalet är att "läroverkslärarintressena", ämbetsmännen och den kulturella offentlighetens representanter förlorade kontrollen över TR och TI. "Grundskollärarintressena" tar över ("den nya medelklassen", skulle somliga säga). I så fall är teckningslärarnas organisationshistoria och teckningsämnets läroplanshistoria på senare år delvis en reflex av grundskolreformen och överhuvud taget ungdomsskolans expansion.

ÄMNESKONKURRENSEN. KONSUMENTKUNSKAP

I avsnitt 1 beskrevs den redan existerande centraliserade maktstruktur som var en förutsättning för nyordningen på TI och för teckningsämnet mot slutet av sextitalet. I avsnitt 2 införs begreppet professionsintressen, och där hävdas att dessa bl a tar sig uttryck i konkurrens mellan olika grupper lönarbetare. Avsnitt 3 handlar om en sida av den konkurrensen sådan den tar sig uttryck för teckningslärarna, nämligen kampen för att höja ämnets status. Historiskt sett blir där förhållandet till (andra) läroverks lärare särskilt intressant

I det avsnitt som nu följer ska jag notera en annan sida av konkurrensen mellan lönarbetare, också den ett uttryck för teckningslärarnas professionsintressen: nämligen deras konkurrens med andra lärare i försvaret av sitt revir inom skolans samlade curriculum. Det är slöjd-, svensk- och hemkunskapslärarna som här varit de värsta konkurrenterna - "... / teckningen har sina svåraste medtävlare bland besläktade ämnen. Och slakten är värst", skriver Gert Z Nordström i en artikel (1967, s 4) från vilken jag lånar termen "ämneskonkurrens" för att beteckna denna specifika form av konkurrens.

Jag tycker mig kunna urskilja följande mönster: Tidigare hade teckningsämnet varit jämförelsevis välutvecklat såtillvida att progressivistiskt läroplanstänkande fick större inflytande tidigare där än i de flesta andra ämnen. Men i och med ~~konkurrens~~ sextitalet hotade andra ämnen att s a s hinna ikapp, och dels beröva teckningsämnet vissa gamla inmutningar (svensklärarna kanske skulle ta hand om bildanalys, slöjdlärarna en del friare estetisk produktion och även teoretiska moment: 1967 var ett förslag aktuellt att projektionsritning skulle överföras till slöjdundervisningen, Nordström 1967, s 6), dels annektera moment man kunde förutse skulle tillkomma och bli viktiga i framtiden (film och tv till svensklärarna; konsumentkunskap till hemkunskapslärare).

Här ska jag bara kort beröra konkurrensen med slöjd- och svensklärarna, och i stället ägna mest utrymme åt frågan om kunsumentkunskapen.

Slöjddämnet först. Som bekant blev det sent ett obligatoriskt ämne på schemat. Det stod kommunerna fritt att ha slöjdundervisning eller ej. Teckning kom till dels att fungera som stödämne åt slöjden; enligt 1919 års undervisningsplan skulle pojkarna i teckningen göra arbetsritningar och flickorna mönsterteckningar, allt som slöjdförberedelse (Aasen 1979, s 16). Men den nära samhörigheten mellan slöjd och teckning bör om inte förr ha brutits under efterkrigstiden i den mån "det fria skapandet" bredde ut sig i teckningsundervisningen

; men under sextitalet noterar Nordström (1967, s 6) att slöjddämnet blivit ett problem för teckningslärarna eftersom det expanderat kraftigt och närmast sig teckningens domäner. Och Nordström föreslår en intressant lösning på det problemet: att slå samman slöjd och teckning till ett enda ämne:

"Man skulle kunna tänka sig ett slags bild- och miljöläroplan för mellanstadium /högstadium och en annan för högstadium/gymnasium som arbetar inom samma ämnesområde men med en ämnesförmedling anpassad till elevernas åldersstadier."
(passim)

Senare återkommer Nordström ofta till detta förslag att sammanföra teckning och slöjd till ett "Bild och miljö"-ämne (se t ex Nordström i Konstrevy 1969:1 samt i flera bidrag till Teckning). Men förslaget mötte våldsamt motstånd från fackligt håll (När STS 1966 äntligen antar TR:s uppfordran till diskussion i anslutningsfrågan, väljer STS-representanten Janviktor Wahlgren att i stället ägna utrymmet helt åt kritik av förslaget om sammanslagning slöjd/teckning, som han finner "synnerligen alarmerande" ; Wahlgren 1966. Och Gert Z har berättat att också slöjdlärarna stegrade sig i samband med LUK-debatten; intervju 790625.)

Egentligen går Gert Z:s förslag tillbaka på en idé han har om differentierad teckningslärarutbildning (se t ex programartikeln i detta ämne, Nordström 1965. Själva grundtanken som han sedan ofta åretvänder till, synes vara att

hela bild- och miljö-området är så stort att man inte kan begära att den som undervisar där ska vara all round-pedagog. Själv har Gert Z haft en parallell till Konstfackskolans eller Konstindustriella skolans i Göteborg organisation: ^{i tankarna} en råd fack, med var sina specialister, men med utvecklat samarbete. I skolan däremot ligger tecknings-salen på vinden och slöjdsalen i källaren, utan något som helst samarbete. (intervju 790625)

-Men det finns en komplikation i detta resonemang: det ligger nära till hands att med Gert Z:s förslag teckningslärarna - eller de "bild- och miljö"-lärare som får en utbildning motsvarande teckningslärarnas idag - tar hand om de högre årskurserna och motsvarigheten till dagens slöjdlärare de lägre. Så har åtminstone jag tolkat en möjlig konsekvens av Gert Z:s förslag, där han gång på gång betonar att höga krav på analytisk förmåga etc ställs på teckningslärare som undervisar äldre elever: det krävs att denne "är väl bevandrad i de estetiska teorierna samt äger en intellektuell rörlighet" (Nordström 1965, s 122). Därför kan man förstå slöjdlärarnas motstånd, och man kan spekulera i om inte en differentierad utbildning av det slag Gert Z föreslår skulle gynna teckningslärarnas professionsintressen, eller rättare sagt: de tecknings (eller bild- och miljö-)lärares intressen som skaffar sig den mer teoretiskt orienterade utbildningen i ett eventuellt utbud av differentierad utbildning. Men Gert Z själv hade inte sådana avsikter, enl vad han meddelade i anförd intervju.

Så över till svenskämnet. Här är konkurrensförhållandet mellan svenska och teckning ett välkänt fenomen. När måldiskussionen tog rejäl fart i kretsarna kring TI mot slutet av sextitalet, framstår ofta svensklärarna som huvudfiender. Dels var man avundsjuk på svensklärarnas aldrig ifrågasatta status av läroämnes- i motsats till övningslärare:

"Vi måste se teckningsämnet som en motsvarighet till/svenskämnet, vi måste betrakta oss som språklärare med uppgift att ge våra elever kunskaper om bildens språk och dialektik."

(TTF-ordföranden Lars Pettersson 1968, s 3)

dels rådde en högst påtaglig konkurrens mellan tecknings-

och svensklärare om vissa moment, där ämnena överlappar varandra (det är ingen ny företeelse; från 1878 stadgas för realskolans nedersta klasser att välskrivning skulle ingå i teckningsundervisningen; Aasen 1979, s 8), eller där svenskämnet hotar att annektera moment som antingen tidigare tillhört teckningen (bildanalys) eller som är nytillkomna (film och TV, diverse masskommunikationsstoff). Med anledning av SÖ:s då aktuella förslag till läroplansöversyn inför Teckning^{våren} 1969 följande redaktionella kommentar:

"Det kan inte vara riktigt att lärare som saknar utbildning inom området bildkommunikation skall tilldelas stora delar av detta ämneskomplex medan teckningsläraren med sin fyra-åriga utbildning endast tänks lämplig att leda manuella-praktiska övningar." (1969:2, s 38)

Och under hänvisning till att teckningslärarutbildningen till skillnad från svensklärarutbildningen inrymmer en hel del undervisning i t ex film och TV sägs:

"Det kan således inte anses vara egoistiskt fackliga aspekter utan objektiva värderingar som vägleder oss när vi kräver att få betraktas som skolans bildexperter." (*passim*)

- Lägg märke till det smått geniala sätt på vilket teckningslärarna här hävdar sina professionsintressen; först reformerar man teckningslärarutbildningen, varefter man ett år senare kan hänvisa till denna reformerade utbildning för att bevisa att inga "egoistiska fackliga aspekter" ligger bakom teckningslärarnas anspråk.

Så långt om slöjd- och svenskämnen som teckningsämnets konkurrenter. Resten av detta avsnitt ska ägnas konsumentkunskapen som är ett snabbt expanderande moment i skolans läroplan, och därför förstås ett eftertraktat byte för flera olika lärarkategorier. (Inom parentes sagt har en helt ny profession skapats i Sverige: Kommunala konsumentvägledare; det är ett anmärkningsvärt uttryck, bland många andra - tänk bara på alla inslag i massmedia typ "Du konsument" i ljudradion - på att konsumentkvalificering blivit ett akut problem i det svenska samhället). Först några spekulationer kring teckningsämnets historiska funktion som konsumentkvalificering:

Den offentliga teckningsundervisningen under 1700- och större delen av 1800-talet var i hög grad yrkeskvalificering: ritkurser för hantverkare och konstnärer, linearritning i läroverken. Konkurrensen från utländska hantverks- och industriprodukter var betydelsefull för teckningsämnets expansion (Aasen 1979, s 1).

Ämnets uppkomst som ett ämne i den offentliga utbildningen måste alltså sättas i samband med den realistiska läroplanskod, vars genombrott betingades av industrikapitalismens framväxt.

Detta gällde alltså producentkvalificeringen. Ett intressant problem är teckningsämnets funktion som konsumentkvalificering. Föreställningar att smakfostran har betydelse för konsumentkvalificeringen slår tydligen genom i Sverige under 1880-talet:

"/.../ för konstindustrins höjande är smakbildning hos den konsumerande allmänheten betydligt viktigare än hos producenten /.../"

(Aasen a.a./s 10; citatet är hämtat ur en skrift om teckningsundervisningen som gavs ut i Sverige 1882, och just detta citat härrör från ett tyskt uttalande, som gav teckningsundervisningen skulden för tysk konstindustris uteblivna framgångar på industriutställningarna)

När det gäller såväl producent- som konsumentkvalificeringen, är förhållandet mellan hantverk och industriell produktion en *dunkel* punkt. Man har skäl att vara något skeptisk till de historieskrivare (t ex Isling 1973: Samhällsutveckling och bildningsideal, s 104ff) som tillmäter hemslöjdsrörelsen stor betydelse. Tills motsatsen visats förefaller det rimligt att anta att industriell kvalificering var viktigare än kvalificering för hantverk eller hemslöjd. Kanske uppträdde industriell kvalificering i hantverks- eller hemslöjds-kvalificeringens förklädnad? Så att det som Isling tolkar som en reaktion på industriell produktion, djupare besett är ett led i utvecklingen av den hemindustri som är ett genomgångsled på vägen mot den utvecklade industrikapitalismen?

Det är bara en gissning. Men hursom helst säger sunda förnuftet att industriproduktionens expansion också kräver marknadens expansion, avsättningsmöjligheter för varorna. Och här bör rimligen konsumentkvalificeringen varit ett problem; att förmå människor att sluta byta med grannen eller köpa direkt från producenten på orten. Denna konsumentkvalificering var förstås en utdragen process som skedde

bakom ryggen på deltagarna, - det är inte fråga om någon vanlig reklamkampanj. Men själva omställningen när varubytet, köp och försäljning, inte längre grundas på personliga relationer mellan de bytande, mellan köpare och säljare, utan förmedlas över en anonym marknad, där anonyma industriprodukter saluföres till en anonym kundkrets, denna omställning kan inte ha varit en gnisselfri process; det vore ett funktionalistiskt felslut att reducera denna penningekonomins och de anonyma bytesrelationernas utbredning till en "effekt" rätt och slätt av de politisk-ekonomiska omvandlingarna (den ursprungliga ackumulationen, proletariseringen, dvs bl a att människor berövats sina produktionsmedel).

Ty processen har också en subjektiv, socialisationsteoretisk sida som W F Haug sedan början av sextitalet försökt utforska under rubriken 'varuestetik' (termen "estetik" används då i sin ursprungliga filosofiska mening "sinnlig kunskap", dvs varuestetiken handlar om den "modellering av sinnligheten" som har med bruksvärdenas framträdelseformer att göra.)

Det låter kanske krångligare än vad det är. Vad jag vill säga är att förändringen av s k konsumtionsmönster inte är någon gnisselfri process utan ett socialisationsproblem. Det kräver sin förklaring att människor börjar föredra en industritillverkad bytta framför en knagglig bytta från ortens krukmakare. Att den förra bytten kanske är billigare är ingen tillräcklig förklaring. Och det intresse för smakfostran som genomsyrar många diskussioner om teckningsämnet kan ha samband med den process där hantverk och hemslöjd får stryka på foten för den industriella produktionen. (För säkerhets skull bör tillfogas, att självfallet det nakna ekonomiska tvånget att sälja arbetskraften säkerligen är den viktigaste förklaringen; men jag har bara velat peka på att den processen också har en socialisationsteoretisk sida.)

Kanske kan ett sentida exempel förtydliga: Wolfgang Fritz Haug använder termen "estetisk innovation" för en företøelse som han exemplifierar med "det estetiska åldrandet av /.../ i bruk befintliga och ännu användbara, övervägande grå kläder"; tysk teko-industri hade 1966/67 gjort stora förluster, och undersökningar hade visat att 60% av alla manskläder var grå. Alltså lanserades en slogan: "Den som har grå kläder är feg". Men framgången blev bara halv, ty det var mest ungdomar som köpte färgglada kläder. Varpå teko-industrin tog nästa steg: började

inpränta att det ungdomliga är eftersträvansvärt ... osv (Haug 1971: Kritik der Warenästhetik, s 50). -Exemplet ska belysa att "estetisk innovation" ständigt omvandlar människors varseblivning, sinnliga organisering, behovsstruktur. Vilket visserligen är mer uppenbart, och framförallt mer planerat, i vår tid. Men en hypotes är alltså att liknande socialisationsproblem var akuta när människor började tillfredställa alltfler behov via den anonyma marknaden. Och att vi här kan finna en delförklaring till smakförstrans och konsumentkvalificeringens politisk-ekonomiska innebörd under perioden för industriproduktionens genombrott.

Exkursen slut.

Under sextitalet blir konsumentkvalificeringen på nytt ett problem. Vilket torde ha samband med konsumtionsvarumarknadens expansion, ökande svårigheter för individerna att sköta sin budget, planera så att de kan hantera avbetalningar, kontokort, amorteringar och räntor på huset. Termen "reproduktionssvikt" har använts för att beteckna fenomenet att individen får svårigheter att sköta sin egen individuella reproduktion; och detta blir ett problem inte bara för individen utan även ett samhälleligt problem om reproduktionssvikten blir för vanlig. Sociala hjälpinsatser, omskolning - och konsumentupplysning - kan betraktas bl a som statens reaktioner på individens reproduktionssvikt.

Bland teckningslärarna blir diskussionen om miljö och om konsumentträning intensiv i t ex Teckning. Kretsen kring TI motiverar sina krav på omformning av ämnet till ett bild- och miljöämne med hänvisning just till kraven som ställs till konsumenterna. Någonstans såg jag att det kursmoment "estetisk nutidsorientering" som främst Gert E Nordström drev fram, ¹⁹⁶⁸ likställs med konsumentkunskap. När SÖ:s läroplansöversynsgrupp presenterat ett tidigt förslag till läroplan i teckning, är TTF-föreningen starkt kritisk:

"Teckningsämnet måste ge eleverna som konsumenter hjälp i olika valsituationer /.../" (Teckning 1968:3, s 52)

"Eftersom högst 5% av elevmaterialet kommer att bli bild- eller miljöproducenter och de övriga konsumenter, anser TTF det angeläget att teckningsämnet inriktas på att utbilda medvetna konsumenter och inte som tidigare på omhuldandet av sårbegåvningar. Eleverna får inte betraktas som blivande konstnärer eller konsthantverkare utan som konsumenter av bild och miljö." (aa, s 51)

Och de ledande debattörerna som Gert Z Nordström och Christer Romil-
son betonar ideligen teckningsämnets konsumentförstrande betydelse
(Se t ex Nordström 1966c, s 115ff, 1967, s 4ff, Romilson 1967, s
52ff och många andra bidrag till Teckning, eller boken om Bilden,
skolan och samhället som Nordström och Romilson utgav tillsammans
1970). Det som är intressant är hur de lyckas knyta sådana ambitioner
som i andra sammanhang kallas "avslöja borgerlig indoktrinering",
ideologikritik e dyl (jfr t ex SECO:s indoktrineringskampanj 1969)
till ett samhällsligt behov som man kunde förutse skulle bli allt
mer akut, nämligen behovet av konsumentkvalificering. Kanske just
därför fick de kritiska ambitionerna ovanligt stor framgång just när
det gällde teckningslärarutbildningens och i någon liten mån också
teckningsämnets reformering.

Den viktiga förändringen i diskussionen om konsumentfostran under
slutet av sextitalet jämfört med tidigare motsvarande kampanjer
för vackrare vardag osv, är förstås att nu vill många framförallt
satsa på fostran till motstånd mot kommersialismen, Christer Ro-
milson använder följande argument för att bemöta anklagelserna att
den nya TI-generationen glömt det fria skapandet:

"Först när vi får fram en generation kulturkonsu-
menter som kan värja sig mot kommersiella intres-
sens förödande verkan på deras val av liv och akti-
viteter, kan vi räkna med att få se några påtagliga
resultat av våra försök att framlocka det fria
skapandet"

I TTF-tidningen 1968 kan man läsa:

"Teckningsämnet skall inte utbilda raffinerade konst-
kännare utan vara ett medel att få aktiva och med-
vetna miljökonsumenter"
(Kolk 1968, s 6)

Den tanken är ju inte ny, Alva Myrdal skrev 1941:

"Vad samhället behöver är ju nämligen inte fler
dilettantiska 'konstnärer' men en stor och stark
konstpublik."

-men Alva Myrdals omtanke gäller mer konstkonsumtion, liksom 1800-
talets förespråkare av konsumentfostran tycks ha varit intresserade
av att skapa underlag för kostindustrin, alternativt hemslöjden.
Medan teckningslärarna mot slutet av sextitalet ofta var intres-
serade av varusamhället som helhet, och inte minst miljöfrågor i
vid mening, inkluderade massmediernas expansion. En konsumentfos-
tran skulle inkludera träning till att bjuda motstånd mot påverkan
från TV och den övriga kulturindustrin.

Det som framförallt intresserar mig här, och som vore värt att granska närmare, är förbindelserna mellan å ena sidan denna vitala diskussion kring teckningsämnets läroplansutveckling som tog fart under senare hälften av sextitalet, å andra sidan teckningslärarnas då aktuella professionsintressen. Klarsynta iakttagare som Gert Z Nordström insåg tidigt vilken betydelse konsumentkvalificering skulle få i framtiden, och han insåg också att detta var ett fält som teckningslärarna hade professionsintressen av att få om hand - eller åtminstone sörja för att inte andra lärarkategorier (hemkunskaps-, hushålls-, textil-, samhällskunskapslärare) monopoliserar:

ee

EN OFULLSTÄNDIG KONSUMENTKUNSKAP

Skall konsumentfostran ge de blivande konsumenterna något väsentligt måste den innehålla alla de aspekter man kan ställa på en vara. Man kan bl. a. inte utesluta den estetiska eller moraliska bedömningsgrunden utan att hänna i ett realistiskt läge. Det är nämligen inte en enda människa som numera konsumerar något varc sig hushållsgeråd, kläder, grammofonskivor eller teaterföreställningar utan estetiskt tyckande. Medvetet eller inte så väljer människor produkter efter sin smak. Och man har verkliga problem på området.

Av den anledningen tycker man det vore helt naturligt att teckningsläraren hade en central plats i den nya skolan när det gäller konsumentfostran. Men så är inte fallet. Andra lärargrupper har ryckt fram med anspråk på att klara av den saken. Tydligt har man också fått någon form av officiell sanktion. Åtminstone uppfattar man det så om man läser läroplanen för fackskolan: konsumentkunskapen skall nanonas av hushållslärare och textillärare. /---/ 99
(Nordström 1966b, s 58)

Nordströms oro för att andra lärarkategorier skulle annektera konsumentkunskapmomentet var säkert befogad. De senaste åren har vi kunnat iaktta en märklig professionaliseringsprocess inom en tidigare tämligen ringaktad personalkategori i skolorna, nämligen hemkunskapslärarna. Ämnet hemkunskap handlar inte längre bara om att lära flickorna

bädda sängar och bistå mor i köket och själva förberedas för husmorssysslor, eller ens om att lära pojkarna göra detsamma, utan alltmer om kostcirklar och möbelfakta och annat konsumentkunnande - hemkunskapslärarna tycks vara i färd med att etablera sig som experter med anspråk på att kunna mer än husmödrar i gemen, dvs en "klassisk" form för professionalisering. Varvid också krav om en starkare ställning för såväl ämnet som kåren kan legitimeras: det kan knappast vara någon tillfällighet att förslaget om en obligatorisk veckotimme konsumentkunskap i varje årskurs hela den obligatoriska skolan igenom nu framförs från flera håll.

Sammanfattningsvis: Cert Z Nordström m fl:s framgångar kan kanske delvis förklaras med att deras krav var väl förenliga med teckningslärarnas professionsintressen just i frågan om ämneskonkurrensen:

"frågeställningar som rör arkitektur, film, foto och reklam är så självklara att behandlas i vårt ämne, att det bara är att konstatera och börja arbeta med. Är vi villrådiga här så lär andra ämnen stå i kö för att ta åt sig de arbetsproblemen. Vi är redan tio år för sent ute. Därför behöver vi handla snarast. Vi måste visa upp för elever, föräldrar, kolleger och myndigheter att det i första hand är vårt ämne som ska stå för denna verksamhet i den obligatoriska skolan. Min uppfattning är också att hade fackförening, konsulenter och TI-ledning hörsammat dessa krav redan under 50-talet, så hade inte teckningsämnet rasat ned så katastrofalt från gymnasiet som skedde vid senaste skolreformen." (Nordström 1968b, s 203)

FRÅN FRITT SKAPANDE TILL ESTETISK NUTIDSORIENTERING.

Övergången från kreativitetspedagogikens satsning på det fria skapandet till det sena sextiotalets diskussioner i kretsen kring TI om bildanalys, miljökunskap, estetisk nutidsorientering, kommunikationsteori och marxism och semiotik - den övergången som kan karaktäriseras som teckningsämnets "vetenskapliggörande" är intressant också ur ett professionaliseringsperspektiv.

Visst finns inslag av "vetenskapliggörande" också inom kreativitetspedagogiken. Det är särskilt tydligt i det mer systematiska intresse för barnteckningar, och den anknytning till utvecklingspsykologi man ofta finner där (Jfr Waern 1972, som räknat spaltcentimetrar i Teckning och funnit att material om barnteckningar upptar stort utrymme under förra hälften av sextiotalet men försvinner nästan helt under senare hälften).

Men framförallt är det "det fria skapandet" som åtminstone så här i efterhand framstår som det främsta kännetecknet för den Read-inspirerade teckningspedagogik som börjar bryta fram under femtitalet och som tycks ha haft ett stort inflytande vid ingångentill sextiotalet som oppositionsrörelse mot äldre metodik. Själva begreppet "fri" är intressant i sammanhanget:

Exkurs om frihetens öde i teckningsämnets historia:

Teckningsämnet var som nämnts under 1700-talet och långt in i 1800-talet ett inslag i den yrkesspecifika kvalificeringen av konstnärer, hantverkare m fl. Men under senare hälften av 1800-talet gör apperceptionspsykologin sitt intåg. På 1870-talet, i samband med att Stuhlmans undervisningsmetod importerades och möjliggjorde en normering av den tidigare säkerligen ganska brokiga teckningsundervisningen i riket, kan man i ett kommittébetänkande iaktta viktiga förändringar: Teckningsämnet skulle vara till för alla, inte bara för blivande konstnärer och hantverkare (den allmänna skolans princip börjar slå igenom?) och teckningsämnet skulle inte bara ge "handfärdighet" utan framförallt utbilda formsinnet, "lära ögat se riktigt". (54). Här handlar det inte om estetisk fostran i nutida mening, utan om ett program som var bundet till sin tids

- 37 -

kantianska apperceptionspsykologi (jfr Conny Burman 1893: "det som egentligen gjorde grekers och romares storhet i litteratur och konst /.../ icke annat var än en levande åskådningsförmåga, en ögats bildning." (Aasen aa, s. 11))

Uppgårelsen med apperceptionspsykologin kan förmodligen dateras till perioden kring sekelskiftet ; det gäller åtminstone realskolan och gymnasiet, där teckningsämnet förefaller ha omvandlats i linje med den samtida omvandlingen av modersmålsundervisningen, där litteraturläsning blir ett centralt bildningsämne. Dvs den borgerliga nyhumanismen gör sitt intåg i den allmänna skolan.

"Fritt skapande" blev ett slagord som stod högt i kurs när konstpedagogiskt tänkande av readskt märke importerades till Sverige under femtitalet, och denna det fria skapandets princip blev sen en måltavla för sextitalets unga och radikala teckningslärare, som ville ha en "frigörande" undervisning av helt annat slag. Men det intressanta i sammanhanget är att frihet ända sen Stuhlmans metod infördes varit ett honnörsord, i vars kraft föregångarna angripits och nyordningar motiverats.

Ty Stuhlmans metod ansågs på sin tid som avsevärt "friare" än sina föregångare; den byggde nämligen på en systematisk och gradvis stegring av övningarnas svårighetsgrad, från "bunden teckning" till "teckning på fri hand" av mönster och slutligen också verkliga föremål. Målet var att eleverna genom denna drill skulle förvärva förutsättningar (apperceptionspsykologin fanns här i botten) för att kunna arbeta självverksamt. (Aasen aa, (15 ff))

Den frihet som sedan under 1900talets första decennier t ex Malte Jacobsen förespråkade (Aasen aa, (14 f)), förefaller snarare ha gällt individens förvärvande av vissa "basfärdigheter" vid unga år; högre upp i åldrarna krävdes mer bundna övningar.

Medan den readska vägen under femtitalet hade en helt ny syn på estetiskt skapande. Modernismens regel-löshet hade sent omsider nått in i teckningsundervisningen. Fritt skapande blev i hög grad frihet från förebilder, frihet från lärarens inblandning.

Det vore intressant att närmare studera "det fria skapandets" genombrott under femtitalet, förgånget av motsvarande strömningar under de

närmast föregående decennierna: t ex aktivitetspedagogiken under 30-talet och den amerikanska progressivismens och utvecklingspsykologins (Gesell) idéer som Alva Myrdal och andra under 40talet införlivade med den statliga och socialdemokratiska skolpolitikens överbyggnad.

Dessa tidigare genombrott förefaller emellertid mer grundligt vetenskapligt legitimerade än den readska fritt-skapande-pedagogiken. Låt vara att Read själv motiverar sina åsikter med hänvisning till sina barnbild-analyser, men dessa förefaller mer än lovligt lösliga (Se Read 1943: Education through art, sv. övers. 1956; samma bildmaterial med Reads vidhängande analyser finns återgivet i Bergmark m fl 1977: Den åldrade modernismen.)

Sammanfattningsvis: Föreställningarna om vad friheten i teckningsundervisningen innebär har alltså skiftat, men inför varje nyordning har man hävdade att friheten ökar. Stuhlmanns metod skulle genom den systematiska övningarna så småningom leda fram till möjligheter till "självverksamhet". Den arbetsskoleinriktade frihet som sen följde, ansåg sig de anglosachsiskt orienterade konstpedagogerna överskrida med sin variant av fritt skapande - som i sin tur blev måltavlan för Gert Z Nordström m fl som gav frigörelse begreppet en politisk innebörd (se t ex Nordströms Read-kritik i Bergmarks m fl:s nyssnämnda antologi, s 92-128).

Frågan inställer sig varför "frihet" ansetts så nödvändig inom teckningsundervisningen, och varför utvecklingspsykologin fått så stor betydelse. Här ska jag bara antyda en viktig aspekt av detta problem, nämligen legitimationsbehovet, dvs behovet att motivera teckningsämnet och -undervisningens nytta och vikt. Låt oss exempelvis notera att "det fria skapandet" bröt genom på bred front samtidigt med övergången till enhetsskola under femtitalet, då en mängd stackars realskololärare skulle undervisa helt nya elevkategorier i teckning på högstadiet. Denna problematiska situation kan ha utgjort en god grogrund för föreställningar om det fria skapandet och individuell personlighetsutveckling genom det konstnärliga uttrycket. Ty det måste ha varit lättare att försöka låta eleverna själva utveckla sina personligheter, än att försöka nå vissa i förväg fastlagda mål. - Men detta är bara en gissning.

Exkursen slut. Nu närmar vi oss sextitalet, och för att fortsätta gissa, tror jag att "det fria skapandet" bara skenbart var en lösning på de socialisationsproblem som teckningslärarna mötte med den obligatoriska skolans expansion. Vi ska hålla i minnet att teckningslärarkåren som redan flera gånger nämnts vid slutet av femtitalet var en läroverksläarkår; bara tio procent av de behöriga teckningslärarna undervisade i den obligatoriska skolan. Och min gissning är att många teckningslärare som försökte förmedla till nya elevkategorier, arbetarbarn, en synnerligen skiktsspecifik, medelklasspräglad syn på skapande och frihet och personlighetsutveckling, att dessa stackars lärare (ofta f d realskolelärare) körde huvudet i väggen med beaktansvärd baksmälla till resultatet.

Ett annat problem som kreativitetspedagogiken hade i följe gäller professionaliseringssträvandena: Det måste vara problematiskt att förlägga tyngdpunkten i teckningsämnet till "det fria skapandet". Ty dels kvarhålles därmed teckningsämnet bland "övningsämnena", med åtföljande låg status i förhållande till läroämnena. Dels ligger i kreativitetspedagogiken nedlagt ett egalitärt imperativ: envar kan skapa efter sitt huvud, här finns inga experter, inga regler för vad som är rätt och fel. Jag förenklar något, anknytningen till utvecklingspsykologin innebär ju en viss normering av vad som är giltiga konstnärliga uttryck. Men ändå finns där ideologin om att var och en bär sina förmågor inom sig, det gäller bara att låta dem komma till uttryck. Vid en jämförelse t ex med den gamla tyskinspirerade teckningsmetodik (inspirerad av Herbart/Zitter/Rein osv), som hävdar att förmågan att se och uttrycka sig skall tillföras, inte hämtas fram ur barnet, måste kreativitetspedagogerna ha haft svårt att hävda sin status som experter, ämnesspecialister. Frågan om deras kompetens bör ha blivit mer en fråga om lärarpersonlighet och god vilja och allmänt sunt förnuft än om en kunskapsförärring där de och inga andra var hemmastadda; dvs kreativitetspedagogiken bör såvitt jag kan förstå ha rest hinder för kårens professionaliseringssträvanden.

En väg ur det dilemmat tycks Gunnar Sandberg, en av kreativitetspedagogikens mest inflytelserika förespråkare, ha slagit in på när han 1963 i tidskriften Skola och samhälle föreslår en radikal omstrukturering av hela lärarutbildningen, inte bara teckningslärares utbildning. Sandberg önskade att progressivismens undervisningsprinciper skulle genomsyra utbildningen av alla lärare, och därmed på

längre sikt också hela verksamheten i skolan. Dessa grundprinciper skulle vara:

- " a all pedagogisk verksamhet måste bygga på en positiv syn på livet ~~XXXX~~, människan och samhället.
b individens egen värtkraft utgör grundförutsättningen för alla former av skolarbete, liksom tron på hans inneboende förmåga till självständigt tänkande och handlande.
c den enskildes ~~XXXXXXXX~~ behov till uttryck inom olika skapande aktiviteter, där både den intellektuella och den emotionella utvecklingen har sina rötter, erkännes som en självklar nödvändighet för individens mognad, och utgör således en förutsättning för alla former av meningsfull studieverksamhet för alla åldersstadier."

(Sandberg 1963, s 112)

Den nya skolans målsättning kräver enligt Sandberg att också lärarkandidaterna under sin utbildning själva får tillfälle att utvecklas och aktiveras i enlighet med dessa reformpedagogikens principer:

"omställningen till en mer progressiv pedagogik kan genomföras endast i och med en radikal struktur- förändring av lärarutbildningens uppläggning."
(passim)

" /.../ vad vill vi med våra lärare, vilka är de mest väsentliga läraregenskaperna? Är det inte förmåga till mänsklig kontakt, förståelse, vänlighet och värme som blir något av det ~~XXXXXXXXXX~~ mest centrala? Det gäller att utveckla dessa ~~XXXXXXXXXX~~ mänskligt fundamentala egenskaper. Hur? Genom sökandet efter det egna jaget, genom självutveckling, gemenskapsupplevelser, tolerans, utvecklandet av ett sunt sinne för vad som är väsentligt i livet och förmågan att själv ta ställning till olika problem. Och något av det viktigaste är att vi kommer till visshet om, att det är barnet ~~XXXX~~ självt som lär oss något om barnet, och som lär oss vad vi skalära barnet!"
(a a, s 116)

Lägg alltså märke till hur den här inriktningen på argumentationen innebär ett krav om att alla lärarkategorier och ämnen skall anpassas till den progressivistiska läroplanstänkande som utbredd sig inom teckningsämnet kanske mer än inom andra ämnen. I stället för att föra den gamla ambitionen vidare att "höja" teckningsämnets status till andra läroämnenas nivå (jfr avsnittet 3 ovan), vill Sandberg omforma läroämnena och radera ur skiljelinjen mellan övnings- och läroämnen. Det är en tanke som Stellan Arvidsson drivit: estetiseringen av alla ämnen. I riksdagsdebatten 1960 gjorde han en föreläsning med debatten året innan om ^{den extra} matematikundervisningen:

"Det gick då att uppmobilisera en sputnikpsykos i kammaren. Jag tror det blir svårare att få en estetisk psykos som leder till resultat."
(Stellar Arvidsson, citerad i Teckning 1960:3, s 44)

Men ur professionaliseringssynpunkt hade nog denna strategi, med dess starka betoning av lärarpersonligheten - "All pedagogisk verksamhet står och faller med lärarpersonligheten" (Sandberg a a, s 113) - inte stora utsikter till framgång så som skolans läroplan är uppbyggd kring läroämnen, vars lärare knappast var intresserade av att ge upp sina mödosamt tillkämpade positioner; deras professionaliseringssträvanden hade i hög grad byggt på den specifika kunskapsmassa de menade sig behärska samt deras akademiska utbildning.

Om vi så lämnar kreativitetspedagogiken och går vidare till den nya inriktning på bildanalys, estetisk nutidsorientering osv som växer fram under sextitalet, så är det till dels samma utväg ur utsläppet med teckningslärares undantagsställning och position som "Övningslärare", som Gert Z Nordström, Christer Romilson m fl prövar.¹⁾ De argumenterar ungefär såhär: Vi vill inte avskaffa det estetiska skapandet, men vi vill tona ned dess betydelse just inom teckningsämnet; det finns ingen anledning att just skolans bildämne skall sköta sådant, estetiskt skapande behöver eleverna få ägna sig åt också i andra ämnen, s k läroämnen. Klyftan mellan läro- och övningsämnen är skadlig, och för teckningsämnets del innebär den antiintellektualism och överbetoning av hantverksfärdigheter.

Det är emellertid klart att Gert Z m fl (relativt sett) var måttligt intresserade av det estetiska skapandet (det är t ex lustigt att titta på de försiga årens metodikveckomaterial; det består av stencilerade papper, utan en bild, med artiklar om bildanalys etc).

Vidare är det intressant att notera att Gert Z Nordström när han börjar framträda som den nya teckningslärargenerationens talesman, inte framträder som vänsterman:

1) Sandbergs utveckling under sextitalet vore intressant att se närmare på; han tycks delvis ansluta sig till Gert Z:s program (det hävdar Waern 1972, och så förtäljer vittnesbörder från lärarinneseminariet i Stockholm där han var lärare (förresten med Stellar Arvidsson som rektor), och så framträder Sandberg också i en rad debattinlägg i Teckning. Men samtidigt tycks han lyckats förena denna nyorientering med sitt intresse för barnteckningar och det fria personlighetsuttrycket på ett sätt som var främjande för den yngre generationen.

"Från TR-håll kan man med andra ord knappast vänta sig några revolutioner - trots en nästan ny styrelse. I grund och botten tror jag inte heller svensk teckningsundervisning är betjänt av det. Det är inte de omstörtande förändringarna som är av nöden, utan en utveckling efter rent evolutionistiska principer."
(Nordström 1964c, s 86)

skriver Gert Z som nyvald sekreterare i Teckningslärarnas ~~Bild~~förbund; snarare än som vänsterman framträdde han som ~~en~~ som insisterar på teckningsämnets vetenskapliggörande. I sitt allra första debattinlägg i Teckning (ursprungligen en DN-artikel) går han till attack mot ^{den} icke-vetenskapliga, normativa estetiken:

"/.../ begreppet estetisk fostran är anspråksfullt och vilseledande och borde ersättas med estetisk upplysning eller kanske ännu bättre estetisk orientering."
(Nordström 1963, s 156)

Sitt "önskemaniest" i Teckning 1964:2 inleder Gert Z med kraven:

" Avveckla begreppet konst så länge det har en värderande belastning.
Avveckla alla estetiska doktriner och värderingsnormer. Betona i stället bildens och miljöns kommunicerande och aktiverande egenskaper.
Avveckla begreppet estetisk fostran och ersätt detta med estetisk upplysning eller orientering.
/---/"
(Nordström 1964, s 29)

En av Gert Z:s bestående insatser blev sedan att plädera för och genomdriva det moment som i TI:s reformerade studieplan 1968 kallas "estetisk nutidsorientering" (i den nu aktuella studieplanen omdöpt till "kulturpolitisk orientering", vilket kanske är en mer adekvat benämning) och som i Lgr 69 kallas "estetisk orientering" ~~konst och~~ gott (det vore intressant att veta mer om de segslitna dispyter på SÖ som denna benämningsfråga lär ha utlöst; Gert Z:s m ^{förslag} i:s "estetisk nutidsorientering" var tydligen oantaglig för vissa intressenter)

Och i sitt härnadståg mot den normativa estetiken ("estetisk fostran") åkallade Gert Z vetenskapen:

" Men det övergripande önskemålet i dagens estetiska undervisning måste vara en reformerad pedagogik, som uppfyller de krav ett föränderligt samhälle ställer. Den traditionella undervisningen når inte längre ett mål, därför att den grundar sig på tvivelaktiga och osakliga förutsättningar. Det är orimligt att i fortsättningen utgå från godtyckliga antaganden, när all annan betydelsefull verksamhet i samhället utvecklas på motsatta grunder. Ersättningen måste bli ett meningsfullt vetande, som vi kan skaffa oss genom ett förutsättningslöst forskningsarbete. Rationella experiment och statistiska undersökningar skulle öka vår vetenskap om det nu så oklara förhållandet människa—uttrycksmedel, och peka mot en ny anpassad metodik.

(Nozöström 1964a, s 80)

"rationella experiment och statistiska undersökningar"! Det är ämnets vetenskapliggörande Gert Z pläderar för i dessa sina tidiga debattinlägg. Och det har han fortsatt med, fastän på senare år marxism, semiotik, offentlighetsteori är de traditioner han anknutit till och bidragit till att introducera.

För att förstå "vetenskapliggörandets" sprängkraft i diskussionen om teckningsämnets läroplansutveckling, bör man hålla i minnet att teckningslärarutbildningen aldrig haft forskning i huset. Inte heller förekom vid lärarhögskolorna forskning i estetiska ämnen (enl TTF-tidningen 1966:3, s 2). I slutet av sextitalet tillkom assistentlärartjänster vid TI, och en viktig avsikt med dem var att bygga upp ett forskningsprogram (dessvärre fick assistenterna för mycket annat att bestyras, enl intervju med Ulf Klarén 790625); det var ett krav som TTF tidigtan fört fram:

"att verka för att pedagogisk forskning startas i samarbete med TI och att påbyggnadsåret förvandlas till assistentlärartjänster"

(Handlingsprogram 1968, s 22)

och jag misstänker att kravet om teckningsämnets vetenskapliggörande också hade samband med strävandena att skilja TI från konstfack, den organisatoriska skilsmässa som skulle motsvara konstnärsintressenas nederlag i kampen om makten över teckningslärarutbildningen och teckningslärarnas fackliga organisering; den som kanske mest energiskt drev kravet om TI:s skiljande från Konstfackskolan var Christer Romilson:

"Den hybrid av pedagogik från renässansens målarkademier och vissa frälsarläror om fritt skapande i färg, som ligger till grund för den nuvarande teckningslärarutbildningen är så horribel att det blotta faktum att den fortfarande används, är ett tillräckligt starkt skäl för att TI måste skiljas från Konstfack, vars kollegium med beslutanderätt i frågor rörande teckningslärarutbildningen är en alltför stor belastning."
 (Romilson intervjuad i Konstfacks elevtidning, citerad i Teckning 1967:8, s 191)

Teckningslärarinstitutet kom att skiljas från Konstfackskolan, teckningslärarutbildningen kom att reformeras enligt de riktlinjer Kent E Nordström, Christer Romilson m fl förespråkade, och hela läroplansdiskussionen kring teckningsämnet ~~ändrade~~ ändrade karaktär. I dessa arbetspapper har jag ~~vället~~ börjat nysta i trådarna som leder fram till den stora omvälvningen kring 1968, och jag har fokuserat intresset till frågan om teckningslärarnas professionsintressen. Det innebär förstås att mycket utelämnats som bör tillfogas när man går igång med en grundligare analys av utvecklingen. Vidare måste man också börja nysta i de trådar som leder bort från knutpunkten kring 1968, dvs allt som hänt sen dess: utvecklingen på TI, diskussioner kring den polariserande pedagogiken, olika slag av motstånd mot utvecklingen på TI och politiseringen, lärarnas problem med att bedriva bildanalys etc ute i skolorna, våger av intresse för undervisningsformer som väljer in över TI i början av sjuttitalet och bidrar till att kväva innehållsdiskussionen, den förändrade rekryteringen till TI, passiviseringen av elevkåren, TR:s omvandling till att på nytt bli en mer snävt facklig inriktad organisation, den konkurrerande teckningslärarutbildning som startar i Umeå 1976. Och så vidare.

Först när också utvecklingen under sjuttitalet kartlagts, börjar vi få möjligheter att bedöma betydelsen av nyordningen på och kring TI för tio år sedan.

KORT RESUMÉ OCH LÅNGA METODISKA FUNDERINGAR

När man studerar teckningslärarkårens historia under senare tid tror jag en knutpunkt bör förläggas till kring 1962 och nästa kring 1968.

1962 nådde oppositionen mot rektor Rudolf Hårdes styre på Teckningslärarinstitutet och mot det fackliga etablissemangent kring honom sådan styrka, att den antog organiserade former. Det var en opposition som hämtade näring ur missnöjet med den etablerade fackliga ledningens oförmåga, som många såg det, att hävda teckningslärarnas intressen, främst vad gällde löneförhandlingarna samt försvaret av teckningsämnets plats på schemat. Vidare var en del elever vid TI missnöjda med den obefintliga interndemokratin och dåligt organiserade undervisningen, samt att snarare konstnärs- än pedagogutbildning meddelades på institutet

Kring detta år, 1962, ingicks oheliga allianser mellan många skilda intressen. Där fanns kulturkonservativa strävanden att få teckningslärarna accepterade som fullvärdiga gymnasielärare; där fanns å andra sidan intressen av att ge teckningslärarna en facklig organisation som inte var skrämmässig utan tidsenlig och slagkraftig; där fanns de som önskade en teckningslärarutbildning bättre anpassad till den framtida yrkesutövningen, inte minst i grundskolan; där fanns de som önskade interndemokrati på TI, och eventuellt en frigörelse från Konstfackskolan; där fanns slutligen strävandena att driva en (kultur)politisk måldiskussion om teckningsämnet.

I hur hög grad de sistnämnda (kultur)politiska ambitionerna spelade någon roll redam 1962 är osäkert; jag har inte funnit några tecken som tyder på det. Ändå blev det dessa strömningar som under senare hälften av sextitalet skulle komma att få ett växande och efterhand dominerande inflytande särskilt på TI men även inom den fackliga apparaten. Året 1968 kan betraktas som det år då dessa strömningar får sitt genombrott: Då godkänner SÖ en reformerad studieplan för TI helt i överensstämmelse med de förslag som arbetats fram av de radikala krafterna vid institutet. Elevkåren radikaliseras, lärarkåren börjar bytas ut. Och

regeringen utser till mångas förväning Gert Z Nordström till rektor vid Teckningslärarinstitutet. Nordström tillhörde den yngre radikala generationen teckningslärare och framstod som talesman för den ; 1962, samma år som han gick ut TI, var han drivande i grundandet av TTF, den förening för TI-elever och radikalarare teckningslärare som skulle få stor betydelse för att förbereda och driva på radikaliserings inom den fackliga apparaten och på TI; Nordström var sedan med om att frondera mot det etablerade fackliga styret (och 1964 blev han sekreterare i Teckningslärarnas Riksförbund), mot konstnärsväldet och kreativitetspedagogernas dominans inom kåren. Och framförallt var han drivande i att skapa en (kultur)politiskt orienterad måldiskussion för teckningsämnet, och förespråkade ämnets omvandling till ett bildämne, ett läroämne med tonvikt vid moment som bildanalys och estetisk nutidsorientering.

En avgörande betingelse för detta för svenskt utbildningsväsen unika maktövertagande var att maktstrukturen redan sedan åtminstone ett decennium varit kraftigt centraliserad inom teckningslärarkåren, teckningslärarutbildningen och ämnets läroplansutveckling: Vid ingången till sextitalet kontrollerade kretsen kring Rudolf Hårde såväl den fackliga apparaten som teckningslärarutbildningen - TI var den enda utbildningsanstalten och där var Hårde rektor - liksom åtskilliga andra positioner av betydelse för kåren som var tämligen liten (ca 350 behöriga teckningslärare). En extremt centraliserad maktstruktur hade byggts upp kring Hårde m fl, och den kunde Nordström m fl ta över.

Den centraliserade maktstrukturen framträder som den avgörande möjlighetsbetingelsen för det snabba maktövertagandet, men när vi sedan går vidare och försöker frilägga de trådar som ledde fram till händelserna kring 1968 framträder ett komplext mönster som inte låter sig reduceras till orsak/verkan-förhållanden eller reflexer av samhällsutvecklingen i stort. Självfallet finns förbindelser med den allmänna samhälleliga utvecklingen under perioden, studentrevolten etc. Och åtskilligt talar för att maktövertagandet har samband med den s k nya medelklassens expansion, närmare bestämt såtillvida att ämbetsmännen och gymnasie-lärointressena gör sin sorti och "grundskollärointressena" entré. Jag har försökt fånga in olika aspekter av den förskjutningen med hjälp av professionaliseringsbegreppet: Teckningslärar-

kårens intresse av att inmuta kunskaps- och kompetensområden som är deras, där de och inga andra är experter. När inte längre ämbetsmannaframtoningen eller förankringen i den kulturella offentligheten duger som professionaliseringsgrundval, uppträder i stället "vetenskapliggörandet" av ämnet etc. Man kan se utvecklingen så att teckningslärarna äntligen ger upp sina aldrig särskilt framgångsrika strävanden att nå status av fullvärdiga läroverkslärare, och i stället söker ett annat slags grundval för sina professionaliseringssträvanden, mer orienterat mot tidsenliga vetenskaper som kommunikationsforskning eller semiotik och en motsvarande kunskapsmassa och yrkeskompetens.

Om detta är riktigt, skulle utvecklingen vara betingad av den nya medelklassens expansion, samt själva den obligatoriska skolans expansion. Men den typen av makrosociologiska förklaringar blir besvärande innehållstomma när man försöker leka historiker och dyker ner i materialet. I ett förlopp som detta, som rör en liten grupp männisikor under ett begränsat tidsrum, blir personlighetens roll i historien inte försumbar. Rudolf Härde förkroppsligar l'ancien régime och Gert Z Nordström revolutionärerna - dessa bägge är inte utbytbara marionetter men aktiva aktörer. Utan dem hade utvecklingen blivit en annan. Och som jag försökt visa har en mängd för teckningsämnet specifika förhållanden präglat utvecklingen; exempelvis teckningslärarutbildningens egenartade karaktär av konstnärsutbildning, eller teckningslärarkårens specifika professionaliseringsproblem, deras kroniska svårigheter med ämnets låga status i skolhierarkin, den gamla konkurrenssituationen med andra läroverkslärare som har sin akademiska utbildning som främsta tillgång i sina professionaliseringssträvanden.

Viktigare och mer kontroversiell är emellertid följande tanke som föresvävat mig då jag skrivit dessa arbetspapper: De allmänna reproduktionsteorierna - allmänna kvalifikationsanalyser, strukturfunktionalistiska analyser av amerikanskt snitt, Poulantzastraditionen - är odugliga som redskap för historiskrivningen så länge de inte förmedlas och konkretiseras. Alltför ofta har empirin reducerats till belägg för reproduktionsteoriernas riktighet, till blott och bart exemplifieringar av allmänna utsagor. Eller också har reproduktionsteoriernas allmänna utsagor - "skolan bidrar till reproduktionen av klass-samhället"... - fått bli stående oförmedlade som aprioriska

påståenden, enbart utvärtes förenade med empiriska undersökningsresultat som rör klassspecifik socialisering eller interaktionen i klassrummet eller något annat. Varvid (den hegelsk-marxiska) grundsatsen att det endast är i det enskilda som det allmänna framträder och måste framträda sopas under mattan.

Programmatiskt uttryckt: Beskrivningen måste (åter)ges teoretisk status. Beskrivning skall varken vara platt empiricism (såsom inom traditionell pedagogisk forskning) eller en i sig ointressant faktabank, till vilken sen facit fogas i form av förklaring, tolkning, teori (såsom inom åtskilliga marxistiska traditioner). Självt har jag funnit Foucaults arbeten, särskilt beskrivningen av straffets och övervakningens historia och fängelsernas framväxt inspirerande och provocerande (Surveiller et punir. Naissance de la prison. Paris: Éditions Gallimard 1975. Norsk översättning på Rhodos förlag). Foucaults analys borde tjäna som uppfordran till varje skolhistoriker. Han ställer på huvudet de flesta av våra förutfattade meningar om hur samhällseliga förlopp skall analyseras. Han upphäver - som jag läser honom - åtskillnaden mellan å ena sidan empirin och beskrivningen, å andra sidan förklaring, tolkning, teori. Hos Foucault blir beskrivningen också förklaring, tolkning, teori. Han börjar inte med sina föreställningar om hur den samhällseliga reproduktionen allmänt besett går till, utan han börjar med att gräva i empirin, i de historiska lämningarna, dokumenten, som han behandlar märkligt fördomsfritt. Det är det berömda "arkeologiska" tillvägagångssättet. Sanningen finns inte som sådan, t ex nedfallen i någon reproduktionsteori, sanningen produceras av de historiskt specifika maktförhållandena, och det är denna sanningsproduktion det gäller att beskriva; för skolans vidkommande vore alltså frågeställningen: vilka maktförhållanden producerar vilka föreställningar om vad som är giltig kunskap? Eller när det mer specifikt gäller lärarna: Vilka maktförhållanden gör det möjligt för lärare att driva sin professionaliseringskamp, dvs proklamera att en viss kunskap, som de och inga andra har tillgång till, är socialt relevant?

Ett exempel i huset på hur fruktbar en sådan förutsättningslöshet är, finner vi i SOL-projektets resultat. För att använda SOL-vännernas eget språkbruk: Det gäller att inte låta de kontextberoende sammanhangen plånas ut i ett betraktande av allmänna sammanhang. Och för att undvika en sådan felsyn är det nödvändigt

att börja i empirin och vara förutsättningslös.

ska avstå från att

Vilket förstås inte innebära att man (efter förmåga ska göra produktivt bruk av sin kännedom om reproduktionsteorierna, dvs kunskaper om allmänna politisk-ekonomiska, sociologiska etc sammanhang. Tvärtom måste som nämnts dessa allmänna reproduktionsteorier konkretiseras och förmedlas. Det är säkert sant att utbildningssektorn ofta och i många avseenden - dock inte alltid och i alla avseenden - bidrar till den samhälleligt nödvändiga reproduktionen av arbetskraft, klasstruktur, ideologi, personlighetsmönster, dvs bidrar till att återskapa rådande samhällsförhållanden (eller utveckla dem: "utvidgad reproduktion").

Men den samhälleliga reproduktionen sker alltid förmedlad, och den tes jag skulle vilja driva är: Inom utbildningssektorn förmedlas de samhälleliga reproduktionskraven via individernas behov att sörja för sin egen individuella reproduktion.

Låt oss som exempel välja den reproduktionsteoretiska tradition som fokuserar på arbetskraftsreproduktionen. Det är förvånande att den marxistiska grenen av den traditionen inte - med undantag för en krets kring tidskriften Kurasje och sociologiska institutionen i Köpenhamn - gått vidare från analysen av de samhälleliga (kapitalets, statsapparatusens) arbetskraftsbehoven till att studera arbetskraftens individuella reproduktionskretslopp. Det må vara sant (vilket i och för sig måste visas) att samhälleliga behov av teckningslärare föreligger, och behov av att de besitter vissa bestämda kvalifikationer. Men i så fall - det är min hypotes - framträder dessa samhälleliga krav hos individen som mer eller mindre medvetna föreställningar om att "jag vill bli teckningslärare och för att komma in på TI och för att sen fungera som teckningslärare ute i skolorna behöver jag vissa kvalifikationer".

De samhälleliga kvalifikationskraven till arbetskraften framträder i form av individens reproduktionsbehov. Det är såvitt jag kan förstå en utsaga av generell giltighet.

Vilket inom utbildningssektorn innebär att de samhälleliga kvalifikationskraven slår genom som en modellering av elevernas (eller deras föräldrars, lärarnas, SYO-funktionärens) uppfattning om den

egna förmågan, och elevernas eventuella bemödanden om att utveckla den förmågan eller kanske skaffa sig blott formella kvalifikationer, allt för att få öka sin individuella konkurrenskraft på utbildnings- eller arbetsmarknaden.

Det är ett resonemang som gäller eleverna. Om vi så påminner oss att också lärare är verksamma inom utbildningssektorn, så tror jag att ett motsvarande resonemang kan föras kring deras situation: De har ett grundläggande politiskt-ekonomiskt intresse av att värna om sina individuella reproduktionsvillkor: arbetstillfällena, acceptabel lön, acceptabla anställnings- och arbetsvillkor. Och en spännande hypotes är att det till stor del är via detta värnande om de individuella reproduktionsvillkoren som de samhälleliga kraven till lärarna förmedlas. Jag har retat mig på alla vulgärmarxistiska utbildningsanalyser som gör lärarna till marionetter - i och för sig är sådana förenklingar förstaeliga och kanske behövliga som reaktioner på de gängse naiva och voluntaristiska föreställningarna om lärarnas obegränsade manöverutrymme. Men de vulgärmarxistiska analyserna missar hela frågan om hur de samhälleliga kraven till lärarna förmedlas, de stannar vid konstaterandet att de förmedlas, och hamnar i strukturfunktionalism: vissa samhälleliga krav om arbetskraftsreproduktion, ideologiförmedling osv ställs till lärarna, vilka av oförklarliga och oförklarade skäl lydigt rättar sig därefter.

Och en väg att komma åt själva förmedlingen när samhälleliga krav slår in i utbildningssektorn, tror jag är att studera lärarnas professionaliseringssträvanden, som ett viktigt uttryck för deras intresse av att sörja för sina individuella reproduktionsvillkor. Det är material till en sådan analys jag börjat samla i dessa arbetspapper. Men på några veckor hinner man inte så långt. När den här utskriften var nästan klar, fick jag ögonen på en artikel av en sociolog från Miami vid namn Douglas Klegon¹⁾ och blev glad, ty han förespråkar en professionsforskning som ligger i linje med vad som föresvävat mig. Därför ska jag avslutningsvis återge några spännande poänger i hans artikel, som uppfordran till fortsatta undersökningar.

1) D. Klegon: The Sociology of Professions. An emerging Perspective, i Sociology of Work and Occupations. Vol 5 No 3. August 1978, ss 259-283.

I amerikanskt språkbruk räknas tydligen främst läkare, advokater, prästerskap som etablerade "professioner" (264, sidhänvisningar till Klegon a a), och forskare inom disciplinen "professionssociologi" har glatt och villigt snickrat ihop taxonomier, listor med karaktäristika som skall tjäna till att skilja professioner från yrken som inte är professioner. Sådana karaktäristika är: viss slags utbildning av viss längd; viss kunskapsmassa av teoretisk, abstrakt art; viss hederskodex; ideal om "allmänhetens tjänare" o dyl samt åtnjutande av allmänhetens förtroende; viss typ av yrkesförening (typ advokatsamfundet, läkarsällskapet) (260-265). De amerikanska professionssociologernas främsta intresse har varit att uppställa dylika kriterier för att skilja professioner från icke-professioner, och Klegon påpekar att de genom att okritiskt godta professionernas egen självförståelse givit legitimitet åt dessas försvar av sina privilegier (265-267). Ty Klegon gör det rimliga antagandet att frågan om professionerna inte är en objektiv fråga i meningen att det gäller att uppställa de rätta kriterielistorna; "tillskrivandet av professionsstatus till ett yrke är delvis en klassfråga." (264).

Därför gör Klegon följande programförklaring för den professionsforskning han efterlyser:

"Uppgiften bör inte längre vara att undersöka vilka yrken som objektivt sett har en abstrakt, teoretisk kunskapsbas (och därmed räknas som professioner) utan snarare att undersöka de sociala villkor som tillåter en speciell yrkesgrupp att först hävda, och sedan vidmakthålla sina anspråk på att sitta inne med speciell sakkunskap."
(267f)

För att analysera professionaliseringen, dvs processen när en yrkeskår skaffar sig social position och socialt inflytande, föreslår Klegon en distinktion mellan processens interna och externa dynamik:

Med den "interna dynamiken" avser han yrkesutövarnas strävanden att höja sin status; att definiera arbetsuppgifter som endast de skulle vara kvalificerade att utföra på riktigt sätt; samt att uppnå och behålla autonomi och inflytande (268).

När man betraktar den "externa dynamiken" i professionaliserings-

processen (270-274) - den brukar förbises i professionsanalyser (271) - blir nödvändigheten av ett historiskt perspektiv uppenbart; Bland andra exempel anför Klegon en undersökning som ger följande förklaring till att engelska lärare lyckats så dåligt i sina professionaliseringssträvanden: Lärarna var inte organiserade som profession innan staten gjorde sin entré inom utbildningsområdet. Av det skälet har staten haft lättare att bekämpa lärarnas försök till professionalisering (underförstått: i motsats till när det gäller t ex läkare, advokater). (272)

Men ett historiskt perspektiv räcker inte för att fånga in professionaliseringsprocessens "yttre dynamik", man måste dessutom undersöka de sociala krafter och maktförhållanden som möjliggör för en yrkeskår att skaffa och behålla och utvidga socialt anseende och inflytande (272). När en yrkeskår exempelvis åberopar viss teoretisk kunskap som bas för sin professionalisering, gäller det att analysera "den sociala innebörden av denna kunskap och de sociala villkor som tillåter yrkesutövarna att kontrollera sin egen kunskap" (passim). Klegon anför som exempel sin egen undersökning av den amerikanska advokatkårens framgångsrika professionalisering mot slutet av förra seklet. Framgångarna förklaras av att advokaterna vid denna tid fick viktiga uppgifter att fylla inom den expanderande storföretagsamheten liksom inom den expanderande statliga kontrollapparaten. Förbindelserna med storkapitalet och den statliga administrationen var den maktkälla som möjliggjorde advokaternas vällyckade professionalisering - det är sådant Klegon kallar den "yttre dynamiken" i professionaliseringsprocessen, (273f).

I Klegons artikel finner man många resonemang som förefaller fruktbara i samband med ämnet för dessa arbetspapper. Han noterar exempelvis att det historiskt sett, "med industrialismen" som Klegon skriver, ägt rum en förskjutning "från 'statusprofessionalism' baserad på social position till 'yrkesprofessionalism' baserad på framträdandet av specialiserade kunskaper och arbetsuppgifter." (271). - Ungefär detta slags förskjutning tycks (sent omsider) ske inom teckningslärarkårens ledande kretsar under sextitalet, när l'ancien régime med sin förankring i den kulturella offentlighetens institutioner och sin officiösa ämbetsmannafram-

toning får lämna plats för en ny generation teckningslärare som strävar efter 'yrkesprofessionalisering'. Med två andra termer från Klegons artikel avlöses under sextitalet den traditionella 'professionalization-strategin' av en 'unionization-strategi', dvs en strategi mer lik den arbetarfackliga som bygger snarare på konfliktberedskap än på social konsensus (269).

Läsningen av Klegons artikel styrkte mej i övertygelsen att en fortsatt undersökning av teckningslärarnas professionsintressen borde kunna bli fruktbarande.

Allra sist vill jag för att undanröja eventuella missförstånd göra klart att den slags undersökning som jag förespråkar minst av allt syftar till att "avslöja" det på många sätt imponerande arbete som utförts och utförs på Teckningslärarinstitutet, genom att hävda att det "egentligen" tjänar teckningslärarnas professionsintressen. Det är just sådana moraliserande och reduktionistisk argumentation jag vill undvika. Min centrala frågeställning kan formuleras så här: Det arbete som Gert Z Nordström m fl uträttat är förvisso imponerande. Men hur blev det möjligt för dem att nå framgång med sina krav? Utvecklingen som förde till nyordningen på TI och radikaliseringsen av den fackliga organisationen är unik i svensk utbildningshistoria. Kan en del av svaret på frågan hur denna utveckling blev möjlig ligga i att de krav som Gert Z Nordström m fl drev på olika sätt och vid olika tidpunkter var förenliga med teckningslärarnas behov av professionalisering?

TECKNINGSLÄRARNAS FACKLIGA ORGANISATIONER OCH ORGANISATIONS-
ORGAN UNDER SEXTITALET

Teckningslärarnas fackliga organisationer under sextitalet, förkortningar:

- TR Teckningslärarnas Riksförbund. Bildat 1914, sedan 1949 anslutet till SFL.
- STS Svenska Teckningslärarsällskapet. Började bildas 1962, anslutet till LR.
- TTF Teckningslärarnas och TI-elevernas Förening. Bildad 1962. (Sedan slutet av sextitalet i praktiken TI:s elevkår, kallas numer TIS och är föga aktiv. Men TTF hade stor betydelse under sextitalet för radikaliseringen och den fackliga politiken inom teckningslärarkåren)
- SFL Svenska Facklärarförbundet. Bildat 1948, sedan dess med TCO som topporganisation.
- LR Läroverkslärarnas Riksförbund, numer Lärarnas Riksförbund. Sedan 1947 SACO som topporganisation (SACO bildades detta år).

Organisationsorgan:

- TR 1925-29: Svenska teckningslärarens årsskrift
1929-30: Svenska teckningslärarnas medlemsblad
1931-38: Tidning för Sveriges teckningslärare
1939- : Teckning
- STS 1964- : Estetiskt forum
- TTF 1965-70: TTF-föreningens tidning
(under en period 1970-72 ligger TTF:s verksamhet nere till följd av att styrelsen upplöstes i en tidstypisk strävan efter mer medlemsdemokrati - inom parentes sagtdrabbade samma öde elevkåren vid Konstfackskolan som ännu i dag inte återuppstått.
1972 återuppstår TTF-tidningen, och sammanslås något år senare med TI-information. Idag är TTF nedlagd och TI:s studentkårs organ heter Snoken.)

Bilaga 2:

KRONOLOGISK ÖVERSIKT

Följande genomgång är preliminär och ofullständig. Den avser för det första att förteckna vissa händelser av betydelse för teckningsämnet, läroplanshistoria och teckningslärarutbildningen under sextitalet, för det andra att illustrera hur en ny radikal generation teckningslärare (Gert Z Nordström, Christer Romilson m fl) vinner inflytande inom i synnerhet den fackliga apparaten samt teckningslärarutbildningen.

- 1959 Rudolf Hårde avgår som ordförande i Teckningslärarnas Riksförbund. Efterträdaren Tord Örtenholm skall komma att sitta ända till 1974.
Konstfack och Teckningslärarinstitutet flyttar till nya lokaler vid Valhallavägen i Stockholm.
- 1962 Teckningslärarnas och TI-elevernans Förening (TTF) bildas. Den drivande kraften bakom tillkomsten av TTF är Gert Z Nordström, som detta år går ut TI. Han blir TTF:s förste ordförande men avlöses redan samma år av Torbjörn Högvall.
En LR-ansluten teckningslärarförening bildas. Den skall komma att kallas Svenska Teckningslärarsällskapet, STS. Bland initiativtagarna fanns TI-eleverna Torbjörn Högvall, Thorulf Löfstedt, Janviktor Wahlgren samt teckningslärarna Bo Ahlner och Rudolf Browall. Som SACO-ansluten förening kommer STS att bli en konkurrentorganisation till TR, som är ansluten till Svenska Facklärarförbundet med TCO som topporganisation. Bakgrunden till STS var framförallt missnöje med TR:s och Facklärarförbundets förmåga att tillvarata teckningslärarnas intressen, både vad gällde (löne)förhandlingar och teckningsämnets plats på schemat i samband med Lgr 62 och den gymnasiereform som blev Lgy 65.
- 1964 Riksdagen beslutar om Lgy 65, som inte tillgodoser TR:s krav om antal timmar för teckningsundervisning.
STS börjar ge ut Estetiskt forum, ett konkurrentorgan till TR:s tidning Teckning.
TR:s styrelse föryngras, alla ledamöter utom ordföranden Örtenholm har avböjt omval. Styrelsen utser inom sig Örtenholm till ordförande och Gert Z Nordström till sekreterare. Nordström som tidigare varit ordförande i Stockholmsföreningen av TR blir nu också representant i SFL:s kongress och suppleant för Örtenholm i föreningen Konst i skolan.
En ny generation har alltså börjat maktövertagandet. Örtenholm var viktig som länk till det gamla TR-etablissemanget.
- 1965 TR:s organ Teckning får en innehållslig och layoutmässig ansiktslyftning, vilket har samband med föryngringen av TR:s styrelse; arbetsutskottet (Gert Z Nordström m fl) utgör nu redaktionskommitté.
- 1967 Medlemskap i TTF blir obligatoriskt, dvs TTF börjar bli mer lik en vanlig studentkår (mot slutet av sextitalet blir TTF i praktiken TI:s elevkår, dvs inte en förening där även färdigutbildade teckningslärare är verksamma, vilket var avsikten från början).
Äntligen kommer en utbildningsnämnd till stånd på TI. Det är ett krav som TTF drivit länge. Dessförinnan fanns inget forum där elever, lärare och ledning på TI kunde diskutera tillsammans. Eleverna hade vägrats tillträde till skolans företagsnämnd.

Nordström
1966 a, s 4

Teckning 1964,
s 84, 119

Nordström, intervju
790625

TTF-tidningen 1967:3, s 2

1967-68

Striden om tillsättandet av rektorstjänsten på TI: Elevföreningen på TI hade länge varit missnöjda med rektor Rudolf Hårdes regim, men väntat på hans avgång i och med pensioneringen årsskiftet 1967/68. I januari 1967 tillstyrker Konstfackskolans styrelse en ansökan från Hårde om förlängt förordnande. Nu agerar TI:s elevkår. Nästan samtliga elever skriver under en protestskrivelse till SÖ, vari Hårdes försummelser återigen påtalas. Denne sjukskriver sig och återtar ansökan om förlängt förordnande. Därmed är rektorsposten vakant och tjänsten utlyses våren 1967. Man tror allmänt att Olle Lundgren som tills vidare vikarierar som rektor skall få tjänsten (han har en halvtidstjänst på SÖ vid denna tid), men han anses ha vissa lojaliteter med Hårde varför TI:s elevkår förordar Gert Z Nordström. Konstfackskolans styrelse förordar med knapp majoritet Bertil Gottsén, som kan sägas företräda "KRO-intressena". Gottsén var den ende av de sökande som inte hade teckningslärarutbildning, vilket var ett av behörighetskraven. Även SÖ förordar Gottsén. Efter protester omprövar Konstfacks styrelse frågan, men ändrar ej sitt tidigare beslut att förordna Gottsén. Det gör däremot SÖ, som i stället ger sitt förord till Olle Lundgren; KRO protesterar utan framgång mot att SÖ ändrat sitt beslut. Varpå regeringen 8 mars 1968 utser Gert Z Nordström till rektor - stick i stäv med såväl Konstfackstyrelsens som SÖ:s förord!

1968

Den första metodikveckan på TI, ett evenemang som sedan återkommer varje år, och ger eleverna i andra och tredje årskurserna tillfälle att redovisa sina projektarbeten. Teckningslärare från hela landet inbjudes till föreläsningar, diskussioner, utställningar. Det första årets metodikvecka skulle främst belysa den nya teckningslärarutbildningen och det nya bildämnet.

Lars Pettersson blir ordförande i TTF, avlöses senare under året av Madeleine Bergh.

Christer Romilson invald i TR: styrelse.

SÖ godkänner 25 juli 1968 en radikalt förändrad kursplan för TI, helt i överensstämmelse med den nyinrättade utbildningsnämndens förslag, och i linje med de krav som TTF och Gert Z Nordström fört fram. Den nya kursplanen innebar: "en kraftig nedskärning av ämnena 2-dimensionell form (teckning, målning, grafik) och färg- och formkunskap. Ämnet talteknik och språkbehandling utgår helt. Timantalet fördubblas i foto- och filmkunskap och estetisk nutidsorientering och tredubblas i miljökunskap. Filmhistoria införes som nytt ämne." (Waern, 1972, s 23)

1967-69

Ny läroplan för grundskolan:

SÖ:s läroplansöversynsgrupp presenterar i november 1967 sitt förslag till ny läroplan för teckningsämnet i grundskolan. Förslaget kritiserar hårt av TR och TTF, som utarbetar ett eget förslag till ny målsättning för ämnet. TR och TTF får stöd från STS för sitt förslag. I januari 1969 presenterar läroplansöversynsgruppen ett nytt förslag, dock utan att först ha konsulterat vare sig TR eller STS eller TTF, vilket väcker förbittring, och dessa organisationer protesterar men utan större framgång; Läroplansöversynsgruppens förslag flyter ograverat in i Lgr 69 med den enda justeringen att ordet "spontana" lyfts ut ur målformuleringens inledande mening "Undervisningen i teckning skall tillvarata elevernas spontana lust att uttrycka sig i bild /.../". Dock hade en hel del av teckningslärarorganisationernas krav tillgodosetts i Lgr 69.

- 1969 Christer Romilson avlöser Tord Örtenholm som redaktör för Teckning fr o m 1969:2.
- 1968-70 "Vänstervridningsdebatten":
Offentlig kritik mot "vänstervridningen" på TI. Blard de debattörer som angriper TI bör nämnas:
Barbro Strömgren 1968a, 1968b,
Anders Almgren 1968, 1969, ^{1969:4}
Per Skovdal i TCO-tidningen 1969:2, Fackläraren 1970:3
samt Arbetet 25.3 1971,
Den mest uppmärksammade debatten startades av Anna Lena Wik-Thorsell med artikeln "Vad händer på Teckningslärarinstitutet - landets enda medvetna skola eller vänsterradikalt centrum", SvD 14.2 1970. Denna artikel gav upphov till ledare i UNT 16.2 1970 (rubrik: "Flathet "Flathet utan gräns") och 25.2 1970.
I UNT 12.3 1970 lyder en insändare kort och gott:
"Öppet brev till Gert Z Nordström, rektor vid TI!
Jag skulle vilja ha ett klart svar på följande fråga: Anser Ni att en person med borgerlig politisk åskådning är olämplig som teckningslärare?"
Signaturen Sagittarius raljerar i SvD 5.3 1970.
Knut Hallström skriver till Konstfäckskolans styrelse och begär utredning om undervisningen på TI.
I riksdagen ställer två moderata riksdagsmän enkla frågor till utbildningsministern. I första kammaren frågar Gunnar Wallmark: "Överväger Statsrådet att vidtaga åtgärder för att möjliggöra teckningslärarutbildning i Stockholm?" (Riksdagsprotokoll 17.2 1970), och i andra kammaren frågar Ove Nordstrand: "Bedömer Statsrådet målsättningen för och genomförandet av undervisningen inom den nya teckningslärarutbildningen såsom tillfredställande?" (Riksdagsprotokoll 19.2 1970).
- detta och ytterligare material från vänstervridningsdebatten finns duplicerat i en pärm hos KROK-arna.
Tilläggas kan att en SÖ-inspektion med Jonas Orring i spetsen inte fann något att anmärka på när de besökte TI. Inte heller i andra avseenden tycks kritiken mot TI ha fått några omedelbara konsekvenser.
- 1970 Gert Z Nordström och Christer Romilson ger ut boken Bilden, skolan och samhället, som kan betraktas som programskriften för nyorienteringen inom teckningslärarutbildningen och teckningsämnet.
TTF börjar den kamp mot LUK (1968 års Lärarutbildningskommitté) som skall komma att dominera verksamheten på och kring TI under sjuttitalets förra hälft
- 70-talet Tord Örtenholm avgår som TR:s ordförande, en post han innehaft sedan 1959. Örtenholm har också under tio år varit TR:s representant i SFL:s styrelse. Örtenholms positioner inom TR och SFL övertas av Christer Romilson. (jag har inte fått klart för mig hur och när det sker). (Romilson 1974 b). Romilson har varit aktiv i TR:s styrelse, bl a som ordförande, och nu i SFL:s styrelse.
Ulf Klarén har tagit över posten som redaktör för Teckning.
Sextitalsradikalerna har alltså befast ställningarna.
Den viktigaste händelsen inom teckningslärarutbildningen under sjuttitalet, är när riksdagen våren 1975 beslutar om upprättandet av en andra utbildningsanstalt för teckningslärare: TUM i Umeå. Det blir liksom på TI en treårig utbildning, dock utan det inledande förberedande året som på TI kallas "fack VIII". Hösten 1976 startar TUM. (se t ex Teckning 1975:4, s 97f, 1976:3 s 86f)

REFERENSER

- Aasen, Gunnar 1979:/Opubl. manus. om teckningsämnets historia/
Almgren, Anders 1968: Vad rätt du tänkt, fast det var fel, i Teckning 1968:6,
s 199-201.
- 1969: Angående deklarerad enighet, i Teckning 1969:2, s 64f.
- Andersson, Leif 1965: Högskolefrågan, i TTF-föreningens tidning 1965:1.
Bengtsson, Göran 1966: Hur vill vi ha det?, i TTF-föreningens tidning 1966:2.
Dahlgren, Hans 1968: Teckningslärarinstitutet 1960-1968. (Dupl.) Stockholm:
TTF, Teckningslärarinstitutet.
- Handlingsprogram 1968: Handlingsprogram för Teckningslärarnas och TI-
elevernas Förening, i Teckning 1968:1, ss 22f.
- Haug, Wolfgang Fritz 1971: Kritik der Warenästhetik. Frankfurt am Main:
Suhrkamp.
- Hemmel, Sten 1964: TR 50 år, i Teckning 1964:3-4, s 46-56.
Isling, Åke 1973: Samhällsutveckling och bildningsideal.
Klegon, Douglas 1978: The Sociology of Professions. An emerging Perspective,
i Sociology of Work and Occupations. Vol 5 No 3, s 259-283.
Sage Publications.
- Kolk, Jaan 1968: Lämna inte eleven i sticket, i TTF-tidningen 1968:2, s 6.
Metodikveckan 1978. Stockholm: Teckningslärarinstitutet.
- Nordström, Gert Z 1963: Orientera - inte fostra, i Teckning 1963:8, s 155f.
- 1964a: Konst, skola, nivellering, i Teckning 1964:3-4, s 76-78.
  - 1964b: Ett önskemanifest, i Teckning 1964:2, s 29.
  - 1964c: Fackliga känslor, TR:s nye sekreterare har ordet, i Teckning
1964:5, s 85f.
  - 1965: Differentiera teckningslärarutbildningen, i Teckning 1965:5,
s 120-122.
  - 1966a: Teckningslärarsällskapet. Vad är er målsättning?, i Teckning
1966:1, s 4-7
  - 1966b: En ofullständig konsumnetkunskap, i Teckning 1966:3, s 58f.
  - 1966c: Nya mål och medel i den estetiska undervisningen, i Teckning
1966:5, s 115-118.
  - 1967: Konsekvenser av ämneskonkurrensen, i Teckning 1967:1, s 4-7, 24.
  - 1968a: Skolan skall skapa beredskap, i Teckning 1968:4, s 104-107.
  - 1968b: Gert Z Nordström svarar Anders Almgren, i Teckning 1968:6,
s 202f.
  - 1971: LUK nu och på 1800-talet, i Teckning 1971:1, s 3-6.
  - 1977: Herbert Read - en modernismens propagandist, i Bergmark, Torsten
m fl 1977: Den åldrade modernismen. Stockholm: Gidlunds. s 92-128.
  - & Romilson, Christer 1970: Bilden, skolan och samhället. Stockholm:
Bonniers.
- Pettersson, Lars 1968: Särbegåvningar eller konsumenter?, i TTF-föreningens
tidning 1968:1

- Romilson, Christer 1967: Front mot ointellektualismen i teckningsämnet, i Teckning 1967:3-4, s 52-55.
- 1974a: Vidareutveckla den fackliga linjen och det pedagogiska arbetet, i Örtenholm, Tord 1974: TR 60 år. Astorp: Teckningslärarnas Riksförbund. s 129-137.
  - 1974b: Tord Örtenholm, i Teckning 1974:4, s 106f.
- Sandberg, Gunnar 1963: Morgondagens lärarutbildning - ett ideologiskt debattinlägg värt att försvara?, i Skola och Samhälle 1963:4, s 112-116 (senare omtryckt i Teckning)
- Skovdal, Per 1969a: Samhällsreformatorer eller teckningslärare, i TCO-tidningen 1969:2, s 20f.
- 1969b: Slutreplik om teckningslärarna, i TCO-tidningen 1969:4.
  - 1970: Läraruppmaning till GZN: 'Sopa framför egen dörr', i Fackläraren 1970:3.
  - 1971: Utbildning i diket efter frontalkrock, i Arbetet 25.3 1971.
- Strandman, Olle 1964: Hundra år av ritundervisning och skön konst, i Pedagogisk Tidskrift. Minnesskrift 1865-1964. Vol 100 (1964), nr 5-6, s 406-423.
- 1965: Teckningsundervisning i går och i dag, i Estetiskt forum 1965:1, s 6-14.
- Strömgren, Barbro 1968a: "Upp flyga orden, tanken stilla står", i Teckning 1968:3, s 55f.
- 1968b: Upp flyga orden, tanken är borta, i Teckning 1968:4, s 131f.
- Utbildningsplan och lokal studieplan för Teckningslärarinstitutet 1978/79.
- Waern, Kolbjörn 1972: Vänstervridningen på TI. (Dupl) Historiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Wahlgren, Janviktor 1966: Brev från Teckningslärarsällskapet, i Teckning 1966:8, s 184-189.
- Wikholm, Arne 1964: Teckningslärarnas riksförbunds 50-årsjubileum 14-18 juni 1964, i Teckning 1964:5, s 87-108.
- Wik-Thorsel, Anna Lena 1970: Vad händer på Teckningslärarinstitutet? Landets enda medvetna skola eller vänsterradikalt centrum?, i SvD 14.2 1970.
- Örtenholm, Tord 1957: Teckningslärarmötet i Norrköping 15-17 juni 1957, i Teckning 1957:4, s 89-99.
- 1960: Tillgång och efterfrågan på teckningslärare, i Teckning 1960:6, s 101f.
  - 1962: Rudolf Hårde 60 år, i Teckning 1962:4, s 79.
  - 1964: Summan av delarna betydligt större än det hela, i Teckning 1964:6, s 121.
  - 1974: TR 60 år. Astorp: Teckningslärarnas Riksförbund.